

מצוות ליל הפסח

א

משנתו של רבן גמליאל

"רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו ואלו הן: פסח, מצה, ומרור. פסח – על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. מצה – על שום שנגאלו אבותינו ממצרים וכו'. מרור – על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים". (משנה פסחים פ"י, גמ' שם, ובשינויי נוסח קלים – "פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שהמקדש קיים" וכו' ועוד – בהגדה של פסח שלפנינו).

משנתו זו של רבן גמליאל, מלמדת אותנו דבר חדש, הלכה למעשה, כי נוסף על המצוות שמנו חכמים, מן התורה ומדרבנן, לעשותן בליל הפסח – בסדר של הפסח כגון: מצות אכילת הפסח – כמו שנאמר: "ואכלו את הבשר בלילה הזה" (שמות פ' בא) וכן: מצות אכילת מצה בליל הפסח – שהן נכללות במצוות שמנה הרמב"ם, וכן: אכילת מרור – שאף היא חובה בזה"ז, אלא שאינה (לדעת הרמב"ם) מצוה בפני עצמה, כי תלויה היא באכילת הפסח, שנאמר: "על מצות ומרורים יאכלוהו, שמ"ע אחת לאכול הפסח על מצות ומרורים". (ראה רמב"ם פ"ז מה' חמץ ומצה ע"פ סוגית הגמ' פסחים ק"כ: "אמר רבא: מצה בזה"ז דאורייתא, שנאמר: בערב תאכלו מצות – (ברייתא שם) ומרור דרבנן וכו'"), עיי"ש כל הסוגיא) וכן: מצות הסיפור הכללי להאריך בסיפור יציאת מצרים, שהיא מ"ע מיוחדת, כמו שנברר להלן, – נוסף על קיומן המעשי של מצוות אלו – יש חובה מיוחדת לומר בפה – פסח, מצה, מרור – ולבאר בפה את טעם המצוה – למה אנו אוכלים פסח? למה מצה? ולמה מרור? וזה, כמובן, נוסף על המצוה הכללית של סיפור והגדה, שאנו מקיימים זכירת יציאת מצרים על-ידי סיפור הדברים, המתחיל ב"עבדים היינו" ועד סוף ההגדה – שכולו נכלל במצות "והגדת לבנך", כמו שנברר.

נשאלת השאלה: האם דברי רבן גמליאל, באים לומר שאת **מצות פסח**, או **מצות מצה**, או **מצות מרור** – אין מקיימים בשלמותן, ואין יוצאים ידי החובה שלהם, ללא אמירה בפה

(ואולי גם הוראה באצבע – שיראו המסובים ויבינו), או שאין הדבר כך, מצד מצות פסח ומצה ומרור – יוצאים ידי חובה **באכילה סתם**, ללא דיבור והסבר בפה – ודבריו של רבן גמליאל, באים להוסיף חובת אמירה והסבר בפה – של ענין המצוות הללו – כחלק מן **המצוה הכללית** של סיפור ביציאת מצרים – ואין אדם יוצא ידי חובתו, חובת הסיפור וההגדה – ללא אמירת הדברים הללו – כמסביר מצוות אלו, על שום מה ניתנו.

*

לכאורה, פרוש דבריו של רבן גמליאל – "בפסח" – היינו בליל הפסח, ו"חובה" – היא כאמור, יציאת ידי חובת כל אחת משלשת המצוות, פסח, מצה ומרור. וכך מסתברת דעת כמה מרבתינו, שמסבירים כך את דברי התוס', פסחים דף קט"ז בד"ה: ואמרתם פי באמירה, שצריך לומר: "פסח זה שאנו אוכלין ואיתקיש מצה ומרור לפסח וכו'" (יעל מצות ומרורים יאכלוהו" – גמ' פסחים ק"כ), וכך נראה שהבינו דבריהם המהרש"א, והצל"ח, שנתקשו בדבר, כמו שנבאר להלן, וכך הסביר הגאון ר' יעקב עטלינגר בספרו שו"ת בנין ציון סימן ל', שמסביר: "כי היקש פסח למצה ומרור שייך רק אם המדובר **בגוף המצוה**, שאם נאמר שהאמירה אינה מגוף מצוות אכילת הפסח, אלא מדין **הגדה**, ומצות האמירה נפרדת מן הפסח ואינה שייכת לו, לכך לא הוקשו מצה ומרור – אלא דוקא לדברים שהם מגוף המצוה ולא טפלים לה". (עיין בשטמ"ק לפסחים, שערך מו"ר הגאון ר' יהודה גרשוני שליט"א, וכן בהגדה של פסח דברי שאול לר"י נתנזון עמוד ל"ה והשוה לדברי הר"ן פסחים שם, ואכמ"ל).

אלא שהסבר זה: שהאמירה היא חלק מגוף המצוה של פסח, או מצה, או מרור, חידוש גדול שקשה מאד להלמו – לא מצינו בשום מצוה ממצוות התורה התלויה במעשה – שצריך האדם לפרש בפיו בזמן עשית המצוה את הטעם לעשייתה, כדי לצאת ידי חובה. יש להבחין זאת מאמירת לשם יחוד קוב"ה וכו', שתיקנו רבותינו המקובלים, שזה אינו לצאת ידי חובה – אלא נאמר ע"פ פנימיות התורה לסיבה ולמטרה מיוחדת. וכבר התקשו רבותינו האחרונים בדבר זה, ע"י במהרש"א ובצל"ח שם. עוד קשה לנו לכאורה להבין ביחוד על שמצינו מפורש בגמ', להלכה, שיוצא אדם ידי חובת **אכילת מצה** אפילו ללא כוונה – כמו שמפורש בסוגית הגמ' ר"ה דף כח: "שלחו ליה לאבוה דשמואל: כפאו ואכל מצה, יצא". וכך פוסק הרמב"ם בפ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"ג – והוא, הרמב"ם, פוסק כרבן גמליאל – הרי שהדברים טעונים ברור ועיון רב, להסביר שיטתו טעמו ודבריו של רבן גמליאל. אלא אי"כ נסביר שמדובר במצות **ההגדה** או **הסיפור בפסח**, ולא במצוות המיוחדות לו, כמו שנברר להלן. וכך אולי אפשר להסביר דברי תשובות הגאונים, המובאים שם ברשב"ם ד"ה: "צריך להגביה במצה זו דאגדתא". אמנם רבינו המגיד-משנה בביאורו על הרמב"ם הלכות שופר, דן בשיטת הרמב"ם שפוסק לכאורה להלכה בכ"מ: **ש"מצוות צריכות כוונה**", כמו שמצינו שם שפסק: "שהמתעסק לא יצא, ותוקע להתלמד בשופר לא יצא ידי חובתו, עד שיתכוון שומע ומשמיע". והנה: באכילת מצה פוסק הרמב"ם להיפך: שיוצא במעשה-המצוה. המ"מ דן בנוסחת דברי רבינו ומביא שרצו לגרוס לדבריו להיפך **"לא יצא"** ומסיק: "ולא ראיתי מי שחולק בין מצוה למצוה לענין הכוונה". אמנם, רבינו הכ"מ מתרץ אחרת, הוא מחלק בין

מצוה שיש בה הנאה בעשייתה, כגון אכילת מצה – דכיוון שנהנה באכילתו, קיים המצוה, שאכל מצה, – לבין מצוות שלא דעת האדם, לא עשה מצוה כלל, והדברים צריכים ברור רב, והאריכו בהם רבותינו האחרונים.

לולי דמסתפינא הייתי מצרף לכאן החילוק הידוע בישיבות – **בין כונה כחלק ממעשה המצוה**. שאחרת יש חסרון במעשה – כמו בתפילה, כשיטת רבינו הגר"ח הלוי בחידושו, המפורסמת, – **שללא כונה של עמידה לפני הקב"ה**, הרי זה "כפטומי מילי בעלמא". וכן **במצוות התלויות בשמיעה – שללא כונת השמיעה**, יש חסרון **במעשה המצוה** – לבין מצוות **שהמעשה שלהן נעשה בשלמות**, והכוונה שמדברים עליה, באה כדי לצאת ידי **חובת המצוה** שצונו הקב"ה. וזוהי כונה שאינה מוסיפה במעשה המצוות כלום ותלויה בשאלה אם מצוות צריכות כונה – כדבר נוסף לעצם מעשה המצוה.

אלא שהסבר זה אינו מספיק עדיין לבאר דברי רבן גמליאל, שהרי לא בכונה עסקין, אלא **בדיבור בפה** – והלא לכאורה ברור, שכל מה שאמרנו אינו נוגע אלא לשאלה של **כוונה** – ודבריו של רבן גמליאל הלא דורשים **אמירה בפה, כדי לצאת ידי חובה**.

צריך ברור, כאמור: על איזה חובה מדברים כאן? חובת כל מצוה ומצוה לחוד או חובת זכירת יציאת מצרים ע"י דיבור וע"י הגדה וע"י סיפור או, אולי, כפי שנברר כאן: שיש נוסף לכל הפרטים, **חובה כללית המאחדת** – את כל **המצוות הפרטיות** הנהוגות ונעשות בליל הפסח – שאליה התכוון רבן גמליאל, הדבר טעון הסבר רב – מה מהותה ויסודה של חובה זו הנזכרת בדברים אלו.

והנה, בביאור דברי רבן גמליאל: "לא יצא ידי חובתו", מצינו לרבינו המאירי שפרש כדלהלן: "רוצה לומר שלא הפליג בסיפור זה בכדי הראוי, אלא אם כן פרש טעמן של שלש אלו, ואלו הן: פסח, מצה, ומרור, ויזכיר מקרא הראוי בהן בטעם כל אחת מהן". כונת רבינו המאירי ברורה, שאמירת טעמי המצוות ומקורן לא באה כחלק ממעשה המצוה של כל אחת מהן, פסח, מצה, מרור – שכדי לצאת ידי חובתו, צריך לומר כך – בלי שום קשר עם **האכילה**, אלא כחלק ממצוות "הסיפור ביציאת מצרים" – צריך לומר את המצוות על פרושיהן שבמקרא ולפרשן – ז.א. שזה דין במצוות הסיפור ביציאת מצרים, ולא במצוות פסח, מצה, ומרור. זאת ועוד, על פי המאירי, ביאור המלים: **לא יצא ידי חובתו**, אינו שלא יצא **כלל** ידי החובה בסיפור יציאת מצרים, שזה דבר שקשה לו להאמר, שהרי כבר סיפר ביציאת מצרים, החל מפתחת הסדר והקידוש, וארבעת הקושיות והתשובה עליהן, בנוסח שתקנו חכמים – אלא שלא יצא ידי חובתו, **בשלמות מלאה**. והחידוש בדברי רבן גמליאל הוא: שיש דין מיוחד במצוות הקשורות בזכירת יציאת מצרים, **שלא מספיק לעשותן סתם**, אלא לקיים על ידן גם את מצות הזכירה, ממש "בכל לבבך", בכל הפרטים והדקדוקים – וכן מפרש הר"ן בביאורו על הרי"ף פסחים שם: "כלומר, לא יצא ידי חובתו **כראוי**, אבל **לא יצא ידי חובתו כלל**, לא קאמר". הרי"ן משווה לשון זו, למה שנאמר במסכת סוכה דף כ"ח בענין: "מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר' יוחנן בן החורנית ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, ואמרו לו: אם כן היית נוהג, לא קיימת מצות סוכה מימך". – שגם זה הוא לאו דווקא, שכל החשש הוא שמא ימשך אחרי שולחנו

לתוך הבית, אבל אם לא נמשך, בדיעבד – יצא, אם אכל בתוך הסוכה, אלא שלא כראוי עשה, ולא קיים המצוה בהידורה ובשלמותה. והנה רבינו המלבי"ם בפרושו להגדה של פסח, מציע הבחנה בין **אמירה** הנובעת מן הפסוק "ואמרתם זבח פסח", שהוא נאמר בתורה רק **בתשובה לשאלת הבן** ובין הפסוק "והגדת לבנך ביום ההוא וכו' בעבור זה", שהוא כולל שני דברים, דהיינו החובה להזכיר בהגדה ולומר: פסח זה, מצה זו, מרור זה, וכן שצריך לפרש טעמי אכילתן – וזו מצוה קבועה, בין ישאל הבן ובין לא ישאל, והוא מסביר ביחוד שבפסוקי ההגדה **בעבור זה** ומזה למד רבן גמליאל, שצריך שני-דברים לומר: גם פסח זה, מצה זו, מרור זה ו"בעבור" – שצריך גם לפרש הטעם לכל אחד מהם – ותמה על התוספות הנ"ל שתלו דברי ר"ג בפסוק "ואמרתם". ובאמת, אינה תמיהה לכאורה – שהרי התוספות מדברים על מצות הפסח, המצה, והמרור עצמן – כתנאי לשלמות אכילתם – והם דיבור ולא כמצוות "הגדה" או "סיפור" – ועדיין הדברים טעונים ברור, עיי"ש.

אמנם מצינו לרבים ממפרשי ההגדה, שהאריכו ונתקשו בהסבר יסוד דבריו של רבן-גמליאל – וראה דברי רבינו יונה, בחיבורו אורחות חיים ה' ליל הפסח עמ' קפ"ה, ועי' כל-בו עמ' ט"ו פרוש הגדה – וביחוד דברי רבינו האברבנאל, בפרושו זבח פסח על ההגדה, ד"ה רבן גמליאל.

ונראים הדברים שדעת רוב המפרשים היא: שר"ג חידש לנו דין מיוחד **בסיפור והגדה של יציאת-מצרים** – שקושר את הסיפור עם קיום המצוות של ליל הפסח – וזה דין יסודי **במצות זכירת יציאת מצרים, המיוחדת, שמקיימים אותה דוקא בליל הפסח**, והדברים עמוקים ורחבים ותלויים במחלוקת הראשונים הנ"ל, שנבאר בעז"ה להלן.

נמצינו למדים: יש דין מיוחד בהידור מצוה של **סיפור ביציאת מצרים**, שתהא משולבת בביאור וסיפור טעמי המצוות שנעשות בלילה הזה, **כדי להנציח ולזכור את יציאת-מצרים – והשילוב הזה של הסיפור, יחד עם מעשי המצוות הנעשות בליל הפסח – הוא המביא לידי קיום מצוה זו בשלמותה ממש, והדבר טעון הסבר יסודי במהות המצוה של זכירת יציאת מצרים, ובשיטת רבינו הרמב"ם בה.**

ב

מצוות הזכירה והסיפור ביציאת מצרים

ביסוד מצוות הסיפור ביציאת מצרים, כותב הרמב"ם בראש הפרק השביעי מהל' חמץ ומצה: "מצות עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר: **"זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים"**, כמו שנאמר: "זכור את יום השבת" – ומנין שבליל חמשה עשר, תלמוד לומר: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור – בעבור זה, – בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך". מפרשי-הרמב"ם ציינו בדבריו שהוא מביא שני פסוקים: "זכור" וכן "והגדת". "זכור את היום הזה", שהיא מצוה כללית של זכירת יציאת מצרים בפה – **כמו שזכירת השבת נעשית בפה בקידוש היום, וכמו שזכירת**

מצוות ליל הפסח

רפט

עמלק **נעשית בפה** ("זכור בפה ולא תשכח בלב" – לשון ספרי), ע"י קריאתם ברבים בשבת זכור (ועוד נברר בעז"ה במקום אחר – הדעות והנ"מ הלכה למעשה בענין זה) – כך יש מצוה של זכירת יציאת מצרים ואמירתה בפה – וכמו שכל השנה זמן לזכירות אלו, אבל יש זמנים מיוחדים שבהם החובה חלה – כך יש מצוה מיוחדת של **הגדה בליל פסח**, שמגדירה את הזמן המיוחד לקיום מצוה זו של **זכירת יציאת מצרים**, ע"י ספור בפה ואמירת הדברים בליל ט"ו בניסן – **"בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך"**. הרי לפי זה, שני הפסוקים משתלבים למ"ע אחת – זכירה בפה הנעשית ע"י הגדה לבן.

הדברים מסתברים מתוך עיון בשיטת הרמב"ם בס' המצות, מצוה קנ"ז שמונה המצוה: "לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו בניסן בתחילת הלילה" – **דהיינו לאחר שהתחיל הלילה**. שאפילו הוסיף מחול על הקודש, אי אפשר לקיים בו **המצוות הללו שלילה מעכב בהם כגז"כ** (בתוס' ריש פי ערב-פסחים ד"ה עד שתחשך, בביאור דברי התוספתא שם משום דכתיב: "ואכלו את הבשר בלילה הזה ומצה ומרור איתקש וכו', משא"כ בסעודת שבת ויו"ט אם קבלם עליו מבעוד יום") – ומביא כמקור את הכתוב, על פי המכילתא פי בא: – "והגדת לבנך ביום ההוא – יכול מר"ח ת"ל: ביום ההוא – אי ביום ההוא, יכול מבעוד יום, ת"ל: בעבור זה – לא אמרתי אלא **בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך**", כלומר: מתחילת הלילה חייב לספר – ורק אח"כ מביא הרמב"ם את דברי המכילתא דרשב"י: "בינו לבין אחרים, מנין? ת"ל: "ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה" (שמות י"ג ג'). – ומוסיף הרמב"ם: "ציווה לזכרו כמו שאמר: "זכור את יום השבת לקדשו", הרי: בס' משנה-תורה לרמב"ם מובא פסוק זה של **זכור** כעיקר המצוה, וכאן בס' המצוות מובא פסוק זה **בנוסף** להסבר להגדרת המצוה, ואלו עיקר המצוה היא הפסוק של **"והגדת"**. וכבר עמדו על כך מפרשי ס' המצוות, וביחוד הדגישו שהרמב"ם מנה כאן את המצוה לספר ביציאת מצרים **בליל-פסח**, ולא מנה את המצוה של הזכרת מצות יציאת מצרים **בכל יום**, שהיא דאורייתא, כמו שמצינו בברייתא ובגמ' במס' ברכות דף כ"א: "אמת ויציב דאורייתא היא", וברש"י שם: משום שמזכיר בה יציאת מצרים" (אע"ג שכבר הזכיר בק"ש בפ' ציצית: "אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים") ולשון רש"י שם: "דחיובא דאורייתא הוא, דכתיב: "למען תזכור את יום צאתך מארץ – מצרים כל ימי חייך".

ונראה אולי להסביר ששיטת הרמב"ם היא: שאמנם ענין זכירת יציאת מצרים בכל יום תמיד, **היא דאורייתא**, אך היא **מצוה כוללת וטעם כללי** להרבה מצוות, שכולן זכר ליציאת מצרים, ואולי אפשר להתייחס אליה **כמצוה כוללת כל מצוות התורה**, שללא יציאת מצרים אין בחירה ואין סגולה, שכך פותחות עשרת הדברות: "אנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" והיא הטעם למצות השבת בדברות האחרונות: "וזכרת כי עבד היית בארץ-מצרים" והשבת שקולה כנגד כל המצוות כמפורש בחז"ל במדרש וכן פי' ציצית וקריאת "יציאת מצרים" והיא שקולה כנגד כל המצוות. "וראיתם אותנו וזכרתם" וכו' ועוד נסביר.

ביחוד, בתורת מצוה מיוחדת, שיש לעשותה בזמן מסויים שאינה כלל למצוות אחרות ומשום כך לשיטתו הידועה של הרמב"ם, אין למנות מצוה כוללת, כמו שהגדיר זאת הרמב"ם עצמו בשורש רביעי בהקדמת ס' המצוות – אלא רק כאשר היא מצוה מיוחדת, ספציפית,

מצוה פרטית של הגדה – שזה שייך רק **בליל הפסח**, וזו מצוה הניתנת להמנות במנין המצוות, ולכן כך מנאה והסבירה בספר המצוות שלו.

והנה ידוע שנחלקו רבותינו הראשונים והאחרונים בהבחנה שבין מצות זכירת יציאת מצרים הנוהגת כל השנה ומצות הזכירה בפסח, במה שנוגע למעשה המצוה ודיניה, יש מפרשים כמו השו"ת בשמים ראש, (סימן קע"ג) (והדברים מתבארים יפה בפרי-מגדים, פתיחה להלכות ק"ש בשו"ע אורח חיים), שחילקו כי בכל השנה יוצאים ידי חובה **בהרהור שבלב, זכירה שבדעת ובמחשבה**, ואילו בליל הפסח אין יוצאים ידי חובה אלא ע"י **הגדה בפה**. אמנם יש מרבתינו שחולקים וסוברים שגם במשך כל השנה **אין יוצאים ידי חובה בהרהור הלב, וצריך דוקא בפה** – (כמו מה שברר בס' שאגת-אריה בדיני הזכרת יציאת מצרים סימנים ח' – יג וביחוד בסימן י"ג המוקדש לשאלה: אם אדם יוצא ידי חובת הזכרת יציאת מצרים ע"י הרהור, ומה שדן בכך וברר: "דאע"ג דק"ל הרהור לאו כדיבור דמי", בענין זה צריך עיון וברור, אולי בעינן דיבור דוקא ועי"ש – במה שרצה להוכיח מזכירת עמלק, ששם יש גזה"כ: "זכור בפה ואל תשכח בלבי" – כסוגית מגילה י"ז א' – ומה שברר מסוגית ברכות כ' ע"ב, מחלוקת רב הונא ורב חסדא בענין הרהור כדיבור, והנראה, שלכאורה ההלכה – הרהור לאו כדיבור, והאריך בעל שאגת-אריה לברר ביסודות מצות הזכירה, הקידוש, יציאה והוצאת ידי חובה, ועוד – ומסקנתו: – "לענין הלכה כבר הוכחתי מגמ' שלנו, דאין אדם יוצא ידי חובתו בזכירת יציאת מצרים בהרהור – דק"ל הרהור לאו כדיבור דמי".

לדעתם, א"כ החילוק בין כל השנה לבין פסח יהא **אחר**, שבכל השנה יוצאים ידי חובת הזכירה גם על ידי שמיעה, אפלו **ממי שאינו בר-חיובא בעצמו** – שהמצוה היא **זכירה ולא הגדה**, משא"כ בליל חג הפסח שיוצאים ידי חובה רק על ידי **שמיעה, ממי שבעצמו הנו בר-חיובא – בחינת "שומע כעונה"**.

נזכיר כאן מה שמסביר מרן החתם-סופר בתשובותיו או"ח סימן ט"ו ונביא בלשון קדשו מה שכתב, והם הדברים היסודיים מתוך דבריו עי"ש: "שיש ג' מיני מצוה – **א. המוטלת על גופו**, שלא שייך בה שליח כלל. **ב. שלא ע"י גופו**, נעשית ע"י שליח אפילו שלא בפניו ויוצא י"ח. – **ג. ומצוה התלויה בדיבור**, שאם שמע הרי הוא כעונה ויצא ידי חובתו, **ובלבד שישמע מבר-חיובא"**.

לפי"ז אמירת הגדה בליל פסח דנ"ל מ"והגדת לבנך", **צריכה אמירה בפה ואינו יוצא י"ח** אלא אם שומע מבר-חיובא, אבל "למען תזכור" שבכל יום ויום, **שלא בעי אמירה בפה מן התורה**, שהרי לא כתוב בו כמו בזכירת עמלק: זכור ואל תשכח – יוצא גם כששמע שלא מבר-חיובא – ואע"פ שיש להקשות, שדעת המגן-אברהם ס"י ס', דבכל הזכירות מצוה בפה, מ"מ אינו עיקר **בקרא** – דלא כתוב בתורה אלא **זכירה**.

אמנם מצינו עוד חילוקים בין זכירת יציאת מצרים בכל השנה ובליל-הפסח, בדעות ובדברי רבותינו האחרונים, ונזכיר אחדים מהם: "שבכל השנה מספיקה **זכירה קצרה** בעלמא, כמו במספר מלים שבקידוש, וכדומה, ואילו בפסח יש צורך להאריך **בסיפור ודיבור**

מצוות ליל הפסח

רצא

וזה ענין ההגדה" – (עיי' מש"כ על זה במהר"ם שיק על תרי"ג מצוות מצוה כ"א ועוד). כנגד דעה זו יש שיטה מפורסמת של רבותינו החולקים, שסוברים שגם בפסח יוצאים ידי חובה בהזכרה שבקידוש היום, כמו שכתב בעל הפרייחדש, והאריך בדבר בעל המנחת-חינוך מצוה כ"א, והדברים מפורסמים וידועים, וראוי לעיין במה שתרצו רבותינו הראשונים על השאלה המפורסמת: מדוע אין מברכים ברכת-המצוות על סיפור יציאת מצרים בהגדה של פסח, שהיא מצוה דאורייתא – ובארו שאין מברכים, מפני שכבר יצא ידי חובתו בברכת הקידוש. (רבינו ירוחם בשם רבינו פרץ בנתיב ה' ת"ד. וכן באבודרהם בשם הרי"ף ומפורשים הדברים בשיטת הפרייחדש או"ח סי' תמ"ג, בענין אם יצא ידי חובה בקידוש היום) ורבותינו תרצו: שאין מברכים כי יוצא ידי חובתו בסיפור קצר בלבד – כמ"ש באבודרהם שם בשם הרשב"א, ומפורסמת קושיתו של המהר"ל מפרג, בספרו גבורות ד': "דמה בכך שיוצאים ידי חובה בדיבור אחד, ומדוע לא יברכו משום כך?" וצ"ב.

על פי האמור, עדיין צריכים אנו למודעי, לחלק בין מצות זכירת יציאת מצרים הנוהגת בכל השנה ובין מצותה בליל הפסח.

יש שחילקו: שבכל השנה אין מצוה מפורשת מן התורה לקיים זכירה בלילה, ורק מדרש חכמים הוא, בברייתא המובאת בהגדה של פסח: "עד שדרשה בן-זומא". (אגב, יש שדנו אם נאמר שהלכה כמותו. דעת רוב רבותינו לפסוק כדבריו, להלכה – ראה ברור הדברים בשאגת-אריה שם). משא"כ בפסח – שמקרא מפורש הוא, ומצות עשה של תורה לומר הגדה בלילה, ובדרך של שאלה ותשובה (כמו שנתבאר בהרחבה בפריימגדים שם, ובמנחת-חינוך הנ"ל ועוד).

נמצינו למדים, שיש שני דינים: דין הזכרת יציאת מצרים כללי הנוהג כל השנה, ודין זכירת יציאת מצרים בזמן הסדר ואמירת הגדה של פסח, שביסודו מצטרפת לכך המצוה של פרסומי – ניסא בזמן הנס (כבחנוכה ופורים – כמ"ש מהרם חאלווה בחידושיו לפסחים), תוך ריבוי דברים, ואמירת הלל והודיה, רבוי שבח לפני המקום, וקיום המצוות המיוחדות לליל החג.

מכאן אנו מגיעים לברר עיקר כונתו של רבינו הרמב"ם, שהשוה השבת לפסח: – שכמו בשבת אע"פ שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה, ויש מצוה בזכירתה גם בכל יום – עיקר המצוה היא "לקדשו", בזמן המעשה של שבת בראשית, ביום שקידש אותו הקב"ה, ועשאו זמן שביתה, ואז גם אנו מקיימים במיוחד מצות הזכירה דהיינו: "זכירת יום השבת", בקידוש היום על היין – כך בזכירת יציאת מצרים – בליל הנס – אנו זוכרים ומזכירים אותו במיוחד, על היין, ובזמן אכילת הפסח, המצה ומרור, ואמירת הגדה, וזוהי הזכירה המושלמת של יציאת מצרים – עיי' סיפור בה בזמנה ממש, בליל ט"ו בניסן. כך שמ"ע של "והגדת לבנך" היא לא מצוה נוספת, למצות "זכור את היום הזה", אלא היא באור דברים לקביעת המועד, הזמן והמקום ומלוי כל התנאים לקיום מצוה זו בשלמותה. זוהי המשמעות העמוקה של המשואה, שעושה רבינו הרמב"ם בענין זכירת יציאת מצרים, למצות זכירת השבת וכלשונו: "וכמו שנאמר – זכור את יום השבת לקדשו". הרמב"ם הסתמך בודאי בין היתר על מדרש חז"ל – במדרש רבה סוף פ' בא פרשה י"ט אות ז': "מימרא דר' נתן:

כשם שבראתי את העולם ואמרתי לישראל לזכור את יום השבת – זכר למעשה בראשית, שנאמר: "זכור את יום השבת", כך היו זוכרים הנסים שעשיתי לכם במצרים, וזכרו ליום הזה. שנאמר: "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וכו'" ע"ש.

אולי אפשר גם למצוא סמך מכאן למ"ש בגמ' פסחים ק"ו: "דעיקר קידושא בלילא" – כשבת כך גם בפסח – וילמדו זה מזה – לזכר הזמן של קיום מצות זכירתם, וכן לגבי האופן של הזכירה – כמ"ש להפליא להסביר דבריו מרן בעל האור-שמח על הרמב"ם שם – שמשבת נלמד לזכירה על היין גם לפסח – ונוסיף ונסביר עומק הדברים כדלהלן:

נראה לנו לחדש הסבר ולומר, שסוד גדול גילה לנו רבינו הרמב"ם – שכמו שבשבת מצות זכירתה קימת גם במשך כל ימות השבוע (מכאן תקנת רבותינו המקובלים לומר שש זכירות בכל-יום), אבל קיום המצוה של אמירה בפה של ביטוי שבחים והגדה – ע"י ברכת הקידוש – נעשית בליל שבת-קודש, כך גם במצות זכירת יציאת מצרים – מצות זכירתה היא בכל יום, כמו ששנינו במכילתא ובמשנה ברכות פ"ק מ"ה, וגמ' שם ברכות יב"ג – בדרשת בן-זומא: "ימי חייך – הימים, כל ימי חייך הלילות", ואולי זה פרוש הביטוי המופלא של ר' אלעזר בן עזריה: "לא זכיתי שתאמר י"מ בלילות". שזה קושר את כל השנה כולה עם חג הפסח, שאז עיקר מהות זכירת יציאת מצרים היא בלילה – בליל ט"ו בניסן – וכמו שזכירת השבת על היין, כך זכירת יציאת מצרים על היין: "ארבע הכוסות", וכלחם-משנה בשבת, המצות שבלייל הפסח (ביחוד לשיטת ומנהג רבינו הגאון הגר"א, שלוקחים שתי מצות לקערה כידוע ואכמ"ל). ואתן: הפסח והמרור – ולכן אמר רבן גמליאל: "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח" – דהיינו: בליל חג הפסח – "לא יצא ידי חובתו" – שאז הזמן לקיום המיוחד והשלם של מצות סיפור יציאת מצרים בשלמותה.

נוסיף ונסביר: כמו שהשבת שקולה כנגד כל מצוות התורה, כמו שדרשו רבותינו במ"ר פי בשלח (פרשה כ"ה): "לפי שהשבת שקולה כנגד כל המצוות וא"ר אלעזר בר אבינא: מצינו בתורה, בנביאים ובכתובים, ששקולה שבת כנגד כל המצוות וכו', אמר להם הקב"ה לישראל: אם תזכו לשמור את השבת, מעלה אני עליכם כאילו שמרתם כל המצוות שבתורה". – כך זכירת יציאת מצרים ומצות הציצית – שבה נזכרת פרשת יציאת מצרים, שקולים כנגד כל מצוות התורה – והצד השווה שבהן שהן מצוות הנוהגות מיד – ובכל זאת תלויות בזמן מיוחד ובאופן מיוחד שקבעה תורה – לקיים את הביטוי המעשי של מצותן.

*

אם מוסיפים ומתעמקים בברור ענין זה של: השואת השבת וזכירתה למצות זכירת יציאת מצרים, מוצאים כמה וכמה מקבילות נוספות ורבות משמעות. יש למצוא מקבילה מענינת בענין שיטת הלל ושמאי במצות: זכור את יום השבת, לשיטת הלל, בענין כריכת פסח, מצה ומרור יחדיו, בזמן שהמקדש קיים, ואולי מכאן גם יסתברו דברי נכדו של הלל, הלא הוא רבן גמליאל בענין: אמירת פסח ומצה ומרור – יחדיו, בזה אחרי זה.

נסביר את הדברים:

מצוות ליל הפסח

רצג

ידועים ומפורסמים דברי הגמ' במס' ביצה ט"ז, א: "אמרו עליו על שמאי הזקן – כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, מצא בהמה נאה היה אומר זו לשבת וכו'. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים, שנאמר: ברוך ד' יום יום. תניא נמי הכי – בית שמאי אומרים: מחד שביך לשבתך, ב"ה אמרים: ברוך ד' יום-יום". ביאור הדברים: ששמאי קיים מצוות זכירת השבת **בכל-יום**, חוץ מעיקר המצוה של ליל ויום השבת – והלל הזקן שכל מעשיו לשם שמים, הרי לגביו החול ומעשיו – לשם שמים, לחוד, והשבת לחוד – לקדשו בזכירה על היין – שמצות השבת צריכה להעשות **בזמן ובמקום ובתנאים המיוחדים לכך**. לכן – לשטתו זאת – גם מצוות זכירת יציאת מצרים – הרי **עיקר המצוה** דוקא בזמן המיוחד לכך, ובחיבור למצוות הפסח והמצה והמרור – ולכך היה כורכם כולם יחד, כדי לחנכם כולם בזמן המצוה – וכך היה רבן גמליאל נכדו עושה – ואומר בקול: פסח, מצה, ומרור. ואנו נפרש: שאמר שלשה דברים הללו באמת ביחד, ורק אח"כ פרש כל אחד לחוד. ומסביר ענינו, וטעם המצוות, שכולן לזכר יציאת מצרים ניתנו – כדי לצאת עליהן ביחוד ובאיתוד **ידי חובת ההגדה** – דהיינו: הסיפור ביציאת-מצרים דוקא, בשעת קיום כל המצוות של הפסח המשותפות – בלילה הראשון של החג.

אמנם רבינו המלבי"ם שהזכרנו לעיל דבריו בפרוש ההגדה להבחין בין הגדה לאמירה כתשובה לשאלה - מגדיר בפרושו על התורה, שמה שנאמר בתורה: "והגדת לבנך ביום ההוא", הוא מ"ע של **סיפור** יציאת מצרים ומ"ש: "זכור את היום הזה" – הוא מ"ע של **זכירת** יציאת מצרים, שזה נוהג בכל יום, אבל "**והגדת**" שהוא הסיפור, אינו נוהג אלא ביום ההוא, ביום הפסח – דהיינו בליל הפסח עצמו. אכן לענ"ד נראה לומר שגם "והגדת" וגם "למען תזכור", קשורים ואחוזים זה בזה **ועיקר הזכירה היא ע"י ההגדה** והכל ענין אחד, זכירה בשלמותה נעשית דווקא ע"י קיום כל מצוות ליל הפסח וע"י האמירה בפה – בליל הסדר.

אכן, דוקא משום תקנת-חכמים בלשון הקידוש כדברי ר' אחא בפ"י בפ' ערבי פסחים, היה צורך לקבוע, לדורות, נוסח מיוחד בהגדה של פסח, כדי להבחין ולהבדיל ביניהן. לכך מכוונים דברי מדרש חכמים (פסחים קו, א, מכילתא יתרו פרשה ז'), "אין לי אלא שבת, חג המצות מנין, ת"ל: למען תזכור" וכו' וכן במדרש שכל טוב ועוד, והתקנה שיש להזכיר "זכר ליציאת מצרים" בכל קידוש-היום שבשבת ושבמועד, תקנה זו באה להמחיש את הענין הזה – של כלליות המצוה של קידוש ליל הפסח מן התורה בכל שבת וחג, (ע"ד שכל ע"פ שכל-טוב שם ועיין ברכי יוסף) והדברים מכוונים כמ"ש שם בבה"ג: "ואת"ל מועדות ילפי משבת, מה שבת בתפילה ועל הכוס, אף מועדות וכו'". נוצר איפה צורך להדגיש במיוחד, את היחוד של מצוות ההגדה בפסח – בליל הפסח: – שהיא באה להוסיף מעלה נוספת, **בשלמות** קיום המצוה הזאת של זכירת יציאת מצרים – במקום מיוחד ובזמן מיוחד – בליל הסדר, וליד השולחן שעליו מונחות המצוות המיוחדות לפסח – בשר קרבן הפסח בזמן שהמקדש קיים, ומצה ומרור גם בזה"ז (כאמור, מצה דאורייתא ומרור דרבנן, ע"פ סוגית פסחים ק"כ א: "אמר רבא: מצה בזה"ז דאורייתא, מרור דרבנן וכו' ע"ש). לענין של שלמות הזכירה הזאת, מצטרפת גם – **מצות ארבעת הכוסות** – שכמו שבשבת מקיימים מצוות הזכירה **בפה**, ע"י אמירת קידוש על היין – כך גם בליל הפסח, נאמרת ההגדה כולה **במסגרת**

ארבעת הכוסות, וההלל המצטרף עמה ונגמר על הכוס הרביעית והחמישית, הנקראת כוסו של אליהו.

ואעי"פ שלשיטת הרב המגיד על הרמב"ם שם שכתב: "ודע שאין קידוש יום טוב מן התורה" (ה' שבת פכ"ט הי"ח – כדברי הרב המגיד שם, שהובאו להלכה במג"א סי' רע"א ס"ק א') ומשמע, שסי"ל דמ"ש במכילתא יתרו ובה"ג הנ"ל – היא **אסמכתא בעלמא**, הרי יש ראשונים שחולקים, וסי"ל דהוא דאורייתא (ריטב"א מו"ק יט – תשב"ץ סי' תק ס"ג ושטמ"ק ביצה ד"ד – וע' עוד בטורי-אבן כ"ה כ"ט – והעמק שאלה סי' נ"ה אות ד' – וראה מה שהביא בברכי-יוסף או"ח סימן רע"א ס"ק ב', שהקשה האליהו רבה מהלכות גדולות דף י"ז: "דמייתי לה מקראי לרגל" והשאיר בצי"ע דבריו, שאולי זאת אסמכתא בלבד). אמנם הדברים אמורים בכל קידוש של יו"ט – ואולי **זעת הרמב"ם** לחלק בין **קידוש יו"ט בכלל** שהוא דרבנן וקידוש ליל הפסח שיש בו **שני דינים**: הקידוש כמו בכל יו"ט, והכוס הראשונה של ארבעת הכוסות – שהיא מדרבנן כעין **דאורייתא**, מצד "זכירת יציאת מצרים" – וכך משתמע לשון המדרש שכל טוב שמדגיש במיוחד: "**קידוש ליל פסח מן התורה**". (וראיתי שמו"ר הגאון ר' שלמה יוסף זוין זצ"ל, רצה לחלק בספרו המועדים בהלכה, בין קידוש פסח לכל קידוש אחר – לענין יציאה על ידי שמיעה מאחרים, בגלל חובת השתיה של ד' כוסות ויש שחלקו על דבריו (הגרמ"מ כשר זצ"ל בהגדה שלמה עי"ש ואכמ"ל).

אכן, כדי להבחין את המיוחד שבסיפור יציאת מצרים בפסח, נוסף על קידוש שבכל-יום, צריך לעשות לכך סימן – בדיבור ובמעשה – ולכן אמר ר"ג שצריך לומר בפיו: פסח, מצה ומרור, ולהסביר טעמי המצוות מן הפסוקים שבתורה – ובכך משלימים את החובה ויוצאים ידי חובת היום בשלמות.

לכך אולי נתכוון רבינו יוסף טוב-עלם מבעלי התוספות, שחיבר את הקרובה – יוצר לשבת – הגדול, בפיוט שחיבר לסיום סדר-הפסח: "חסל סידור פסח **כהלכתו**, ככל **משפטו וחוקתו**". המשפט: הכונה לכל מצוה ומצוה בפני עצמה, – **החוקה** – היא **החובה כולה בשלמותה** – שהיא כוללת כל ההגדה, וכל מצוות ליל הפסח – שמי שזוכה לסדרן ולומר עליהם הדברים שתקנו חכמים בשלמות, **יוצא ידי חובת הפסח כולה, כמצוות החובה וכתקנת חכמים**.

*

נחזור ונסכם: יסוד דבריו של רבן-גמליאל, שיש לקיים מצוות האמירה בפה בהגדה, בשעת קיום מצות הפסח, מבוסס על כך שנאמר בתורה: "**ואמרתם** זבח פסח הוא לד'". ההדגשה על **האמירה**, כמו שמפורש בדבריו שבמשנה שם, ובהגדה שלפנינו – וכך מפורשים הדברים בתוספות פסחים קט"ז א', ד"ה ואמרתם: "פ"י באמירה שצריך לומר **פסח זה** שאנו אוכלין – ואיתקש מצה ומרור לפסח, וצריך לומר: **מצה זו, מרור זה**".

נוסיף ונבהיר: יש פרטים **בסדר-הפסח** ויש **כלל הפרטים** הן: כל אחת מן המצוות וההלכות הנוהגות: ארבעת הכוסות, המצות, המרור, היין, הזכר לפסח שעל הקערה,

מצוות ליל הפסח

רצה

השאלות והתשובות, ההסבה דרך חירות, הקידוש והברכות. — **הכלל הוא: ההגדה של פסח כולה וכל הסדר הזה**, הבא לבטא את זכירת יציאת מצרים, מתוך תחושה של חויה אישית של יציאה מעבדות לחרות, הנעשית מתוך שילוב **המחשבה והדיבור והמעשה**, ע"י קיום המצוות כולן ושילובן יחד באמירת דברים של השבח וההידור והזכירה, המאחדת את כולן יחד, למצב של שלמות **זכירת יציאת מצרים**. לכך נתכוונו רבותינו כשאמרו: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא עצמו יצא ממצרים". — דהיינו, בכל ליל פסח וליל פסח זו היא החובה לספר, על חובה זו — נתכוון רבן גמליאל באמרו: "כל שלא אמר וכו', לא יצא ידי חובתו".

לכן נהגו גדולי-ישראל, ורבו המנהגים בקהילות ישראל, להתלבש במיוחד כנוודים יוצאים לדרך — וכן היה, כידוע נוהג רבנו מרן הרב זצ"ל, לחגור עצמו ולקחת האפיקומן ולעטוף אותו וידו על שכמו ומקל הנדודים בידו — ולומר בקול רם: "משארותם צרורות בשמלותם על שכמם", ומפורסם הדבר שרבים מגדולי ישראל, נהגו לחגור ולהכניס עצמם בלילה הזה, למצב שיהא דומה למצב של ליל יציאת מצרים — וזה דין מיוחד **כללי בכל סדר ליל הפסח**, לאחד במחשבה, בדיבור ובמעשה את כל הפרטים לכלל אחד, שהיא **זכירת יציאת מצרים** בשלמותה, של כל האישיות, עם היציאה לחרות של כל אחד מישראל, מחדש מעצמו על ידי **מחשבה, דיבור ומעשה** — **בקיום כל המצוות כולן בלילה זה**, בכל פרטיהן ודקדוקיהן שכללא דכולא היא: ליצור מצב שכל האישיות של המסר לליל-הסדר, תהא שקועה ואחוזה בגוף ובנשמה, במצב של "**זכר ליציאת מצרים**".

איחוד הפרטים הנעשים כולם בלילה הזה לכלל אחד, נעשה ע"י **מעשה הכריכה** של הלל הזקן מצד אחד ועל ידי **האמירה שתיקן רבן גמליאל מאידך** — אין כאן תכולה של מצוות הפסח לחוד, **והמצה לחוד, והמרור לחוד, וההגדה לחוד** אלא: "בעבור זה, לא אמרתי, אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך", מתוך הסבה דרך חרות, ושתיית ארבעת הכוסות ואמירת הלל ושבח — ושיר חדש **על גאולתנו** — ממש, **ועל פדיון נפשנו** — ממש.

הדברים מכוונים גם לישובה של תמיהה מפורסמת, שעמדו עליה גדולי התורה וההגות בישראל — כיצד אפשר להטיל מצות עשה, על ענין התלוי **בדעת ובלב ולא במעשה** — דהיינו: "הזכירה". דברי חז"ל: "אין זכירה אלא בפה", צריך להסבירם: שע"י האמירה, אי אפשר שלא תעשה פעולה מחשבתית — בדעתו, בלבו ובמוחו של **האומר** — כידוע לבעלי המדע — מתרחשת הפעולה המוחית והתנועתית — בפנימיות האדם, בשעה שהוא כתוצאה ממנה — אומר או עושה כל מה שאמירה זו מתרבה: "וכל המאריך לספר ביציאת מצרים — הרי זה משובח" — **מעמיקה פעולת הזכירה** וכל מה שהמעשים מצטרפים יחד בהרמוניה — מעמיקה הזכירה **והאיכות** של הזכירה **במהותה**, משתפרת ע"י הצרוף ההרמוני של הפעולות, המעשים והדברים שחייבים לפעול, לומר ולעשות בליל חג הפסח — שחז"ל בחכמתם העמוקה ובתבונתם הנפלאה, פרטו ותקנו צורת אמירתם ועשייתם. רבן גמליאל העמיק לחייב צרוף יחד — כדי שתוצר אחדות פנימית מלאה של **הרגש והעיון, המחשבה והמעשה** במדרגתם העליונה, כך שכל אחד ואחד מישראל, יחוש את החויה השלימה של "היציאה מעבדות לחרות" ומשעבוד לגאולה, המגיעה לשיאה בשירת דברי ההגדה והלל

הנאמר בלילה, שבלילה ההוא ליל יציאת מצרים, יראה כל אחד את עצמו, כאילו הוא עצמו יצא ממצרים ויזכה בחרות העליונה של המחשבה, הדיבור והמעשה של כל אחד מישראל.

נזכיר כאן מ"ש אחד מרבתינו הראשונים בפרוש להגדה המיוחס לרבינו אלעזר מגרמייזא או לאחד מתלמידיו: שמ"ש חז"ל: כנגד ארבעה בנים דיברה תורה – הכונה לארבעה מקומות שבהם נזכר בתורה ענין ההגדה לבן את האמירה כתשובה לשאלת הבן, שלשה בספר שמות בפרשת בא, והרביעי במשנה תורה בפרשת ואתחנן. "עיון במקראות כסדרן יעמידנו על דבר מפתיע ורב-משמעות שבכל מקום שנוזכר בתורה ענין האמירה וההגדה בתשובה לשאלת הבן סמוך לו מלפניו ענין הכניסה לארץ-ישראל. כך בפרשת קדש לי כל בכור: קודם: והיה כי יביאך ד' אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבوسی אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה ואח"כ: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים" (שמות יז פסוקים ה"ח) ובהמשך שם בפרשת "והיה כי יביאך אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך לתת לך" סמוך לו הפסוק "והעברת כל פטר רחם לד" ומיד לאחריו "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור מה-זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ד' ממצרים מבית עבדים" (שמות יג פסוקים ה"ח).

ובהמשך שם בפרשת "והיה כי יביאך אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך לתת לך". סמוך לו הפסוק של מצות "והעברת כל פטר רחם לד" ומיד לאחריו "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ד' ממצרים מבית עבדים" (שמות יג, פסוקים יב-יד).

כך גם בפרשת קרבן פסח: "ויקרא משה לכל זקני ישראל וכו' והיה כי תבואו אל הארץ אשר יתן ד' לכם כאשר דיבר ושמרתם את העבודה הזאת" ומיד אח"כ "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח הוא לד' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחו" (שמות לב פסוקים כב-כח). כך גם בספר דברים: מביאים פרשת ירושת הארץ – "ועשית הישר והטוב בעיני ד' למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה אשר נשבע ד' לאבותיך. להדוף את כל אויבך מפניך כאשר דיבר ה'" ומיד אח"כ פרשת הפסח "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ד' אלהינו אתכם ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ד' ממצרים ביד חזקה" (דברים ו' פסוקים יח-כ).

כבר עמדו רבותינו על פרוש המלים "מחר", ו"ביום ההוא" ורש"י על אתר מפרש: יש מחר לאחר זמן, לעני"ד – נראה פשוט לומר כי מחר שעליו מבאר רש"י ז"ל את דברי חז"ל "יש מחר לאחר זמן" – וכן "ההוא" הכוונה: לאחר הכניסה לארץ ואחר הכיבוש והחלוקה, ומצוה מיוחדת לדור הבנים באי-הארץ עד עולם. גם בדור של חרות וגאולה.

נמצינו למדים: יש צורך מיוחד להסביר לדור באי הארץ את מהות ופרטי ענין יציאת מצרים כפי שבימינו יש צורך מיוחד להסביר לדור הנכדים את אימי השואה ואת נסי הישועה של הקמת מדינת ישראל וקיבוץ גלויות בתוכה – שהרי חויית השעבוד ואימיו ושמת הישועה לא היתה חלק מנסיונם האישי, ואדרבה, הכניסה לארץ ישראל וחיי החופש והדרור

מצוות ליל הפסח

רצז

שבתוכה יחד עם נס הדיפת האויבים משכיחים את הצרות הראשונות, ועל כך באות השאלה והתשובה וההגדה לבנים – בכל הדורות, דורות של שעבוד וצרות ודורות של ישועה וגאולה.

הזכירה והסיפור הם כלל שאינו יוצא מן הכח אל הפועל בכל הדורות, שבכולם חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יוצא מן הגלות מעבדות לחרות וממצרים בית עבדים אל נסי קריעת ים סוף וממעמד הר סיני הפותח אף הוא בדברה הראשונה: "אנוכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים".

ג

ברור יסודי בענין מצוות: הזכירה, האמירה, ההגדה והסיפור

כפי שכבר בררנו: ציווי התורה על הסיפור וההגדה ביציאת מצרים, באו בכמה לשונות – זכירה, הגדה, סיפור, ואמירה – שלכאורה כולן מצוות-עשה אחת וענינם אחד – לספר ביציאת-מצרים בליל ט"ו בניסן.

אמנם עצם העובדא, שהתורה נקטה כמה לשונות בענין זה של הסיפור ביציאת מצרים וכן פרטי הדינים בענין יסודי זה שבתורה – זכר יציאת מצרים, צריכים ברור, עיון וליבון.

בפרשת יצ"מ בס' שמות, אמרה תורה: "והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג לדורותיכם, חוקת עולם תחגוהו" (שמות יב, יד) הרי – לשון זכרון. עוד אמרה תורה: – "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא לד"י וכ"ו (שם, פסוקים כו, כז) – לשון אמירה. להלן בתשובה לשאלה שעתידה להשאל, חזרה ואמרה תורה עוד הפעם באותה פרשה: "ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית-עבדים כי בחוזה-יד הוציא ד' אתכם מזה ולא יאכל חמץ", הרי שוב לפנינו – לשון זכירה וזכרון. אכן, כל זכירה הרי אף היא: בפה. כמו שלמדונו חז"ל במס' מגילה יח, א. נמצינו למדים: מצות הסיפור ביציאת מצרים, באה בשתי לשונות – אמירה וזכרון ושניהם לכאורה ענין אחד הם, ולהלן נברר, מדוע נקטה התורה בשניהם, ואם שני דינים הם או שנים שהם אחד.

עוד בהמשך אותה פרשה נצטוינו: – "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים" (שמות יג, ח) – לשון הגדה ואמירה, המכוונת ומקושרות אל הבן, אבל עדיין ללא התנאת ההגדה בשאלה מצד הבן. רק אח"כ, עוד שם, בהמשך: "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור: מה זאת? ואמרת אליו: בחוזה יד הוציאנו ד' ממצרים מבית עבדים" (שם, פסוק יד) לשון אמירה בתשובה לשאלה.

נזכיר עוד הלשון בחומש דברים: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך". (דברים טז, ג). (לשון זכירה – שחובתה חלה על כל אחד מישראל, כל ימי חייו).

לשון סיפור נזכר בתורה – לא במפורש: **לאמור**, בלשון ציווי אלא, לכאורה, בלשון של הבטחה: **"ולמען תספר** באזני בנך ובךבנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתים בס, וידעתם כי אני ד"י" (שמות י, ב).

אמנם, דוקא, מלשון זה למדו חכמים את המצוה **לספר ביציאת מצרים, ולאמרה באזני הבן, ולהרבות בסיפור זה**.

הרמב"ם בס' המצוות מצוה קנ"ז, מונה כמצות-עשה את "הסיפור ביציאת מצרים" ודברים שאמרו בלשונו המדוייקת, הם רבי-ענין לנושא ההבחנה שבין זכירה לסיפור. האם שני דינים הם או שענינם אחד. הרמב"ם פותח: **"הציווי שצונו לספר ביציאת מצרים, בליל ט"ו מניסן, בתחילת הלילה, כפי צחות לשון המספר וכו"י**.

כפי שכבר הזכרנו לעיל, נחזור: ונציין דבר, שעמדו עליו רבים ממפרשי הרמב"ם, שבמצוה זו מונה הרמב"ם את המצוה של **"הסיפור בליל חג הפסח"**, ולא את המצוה של **"הזכירה וההזכרה של יציאת מצרים בכל יום"**, שגם היא מצות-עשה דאורייתא. ובכל זאת לא הביאה הרמב"ם בסדר מנין המצוות!

כאמור, הדברים צריכים עיון רב. שהרי, בסוגית **ברכות דף כא, א**: על דברי רב יהודה: **"ספק קרא ק"ש, ספק לא קרא, אינו חוזר וקורא. ספק אמר אמת ויציב, ספק לא אמר חוזר ואומר, מ"ט: קריאת-שמע דרבנן. אמת ויציב דאורייתא"**. מסביר רש"י: **"אמת ויציב דאורייתא היא – שמזכיר בה יציאת מצרים, דחיובא דאורייתא היא דכתיב: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים" (דברים ט"ז)**.

ברור כי ההדגשה שמדגיש הרמב"ם: **"בליל ט"ו מניסן, בתחילת הלילה"**. באה לציין דין מיוחד של לילה זה, לילה ראשון של חג הפסח, בהבחנה מחובת הזכירה של יציאת מצרים וזכירתה בפה בכל ימות השנה. עלינו לברר איפוא, מה הטעם שמורנו הרמב"ם לא מנה כלל ענין זכירת יציאת-מצרים הכללית, כמצווה בספר המצוות, לעומת זאת בהלכותיו הלכות ק"ש פ"א ה"ג, כתב במפורש: **"אע"פ שאין מצות ציצית נוהגת בלילה, קוראין אותה בלילה, מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך"**, וקריאת שלוש פרשיות אלו (שמע, והיה אם שמע, ציצית) על סדר זה היא הנקראת ק"ש". הרי שכלל הרמב"ם ענין זה במסגרת של ק"ש, ומדוע לא מנאה כמצוה מיוחדת?

(הערה: ידוע, כי הרב בעל מנחת-חינוך במ"ע כ"א, נשאר בצ"ע על דברי הרמב"ם הללו ותמה: מה נשתנה ליל-פסח משאר הלילות? שהרי הרמב"ם בה' ק"ש הנ"ל פסק כבן-זומא וכתב: **"אע"פ שאין מצות ציצית נוהגת בלילה וכו"י"**. ראוי לציין, כי בלשון הרמב"ם בה' ק"ש שלפנינו, נאמר סתם: **"ומצוה להזכיר וכו"י ואילו בה' חו"מ, פ"ז, הלכה א' נאמר בלשונו – "מצות עשה מן התורה לספר ביציאת מצרים וכו"י"**, – וראיתי להגר"י צדקה זצ"ל, ראש ישיבת פורת-יוסף בירושלים עיה"ק, בספרו קול יהודה, שהרגיש בכך ורצה להביא מכאן ראיה לדברי מרן בעל אור שמח: שמצות זכירת יציאת-מצרים בכל ימות השנה היא מדרבנן, ורק בפסח עצמו היא דאורייתא ממש, ע"י באור-שמח מה שמיישב בלשון הרמב"ם: **"שנאמר**

מצוות ליל הפסח

רצט

— למען תזכור וכו' ומה שמיישב סוגית ברכות כ"א: "אמת ויציב — דאורייתא" ועוד נברר, — והציע הרב הנ"ל שם לחלק בין כל ימות השנה, **שהזכירה בעלמא** היא המצוה — ובפסח: המצוה היא **בסיפור והרחבה** — והשיב על דברי בעל מנחת-חינוך — שדחה חילוק זה, מאחר שמן התורה יוצא ידי חובתו בהזכרה בעלמא — בחילוק בין דיעבד ולכתחילה בקיום המצוה. עיי"ש גם מה שדחה דברי הרב פרמ"ג, בפתיחה לה' ק"ש, שלא ניתן להאמר, שההרחבה בסיפור הדברים היא דאורייתא, שהרי נוסח ההגדה דרבנן, ולכאורה אינו, שהרי התפילה עיקרה **דאורייתא** ולשונה **דרבנן** — עיי"ש בכל דבריו, וראה בדברי הצ"ח שדן בשאלה זו, ולהלן נברר עוד שיטת הגר"ח הלוי והגרי"ז זצ"ל בענין זה ואכמ"ל).

אכן, בהמשך דבריו בסי' המצוות, מצוה קנ"ז, מציין הרמב"ם כדרכו, את הפסוק שבתורה שהוא: **המצוה שבענין**, בהביאו את דברי המכילתא על אותו פסוק: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור" — יכול מר"ח, ת"ל: ביום וכו', (ככל הלשון שלפנינו, בהגדה של פסח) ת"ל: "בעבור זה" — לא אמרתי, אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך". כן מביא הרמב"ם שם לשון המכילתא: מכלל שנאמר: **"והיה כי ישאלך בנך, יכול, אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו אין אתה מגיד לו, ת"ל: והגדת לבנך אע"פ שאינו שאלך, אין לי אלא בזמן שיש לו בן — בינו לבין עצמו, בינו לבין אחרים — מניין? תלמוד לומר: "ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה"** (זהו לשון המכילתא דרשב"י שלפנינו, ואינו מן המכילתא סתם, שהיא כידוע דבי רבי ישמעאל).

הרי, לפי סי' המצוות: יסוד מצות הסיפור ביציאת מצרים, בליל חג הפסח הוא מ"והגדת לבנך", שעיקרו: ענין האמירה לבנים, בין בתשובה לשאלה, **בין מתן תשובה מתוך ידיעה עצמית** — הגדה, ביזמתו של המגיד, — ורק ענין הסיפור בינו לבין עצמו ובינו לבין אחרים, נלמד מן הפסוק של: "זכור את היום הזה".

נוסיף ונדגיש: לכאורה עצם העובדא, שהרמב"ם אינו מונה ענין הזכירה וענין ההגדה לשתי מצוות, אלא כשני חלקים של מצוה אחת, מוכיח, שלדעתו אלו שתי מצוות שענינן אחד: **סיפור וזכירה של יציאת מצרים ביום היציאה, ומדי שנה.**

נברר כעת מהי גישתו של רבנו הרמב"ם במשנה-תורה, בהלכות חמץ ומצה — שגם שם כמובן, מביא רבינו הרמב"ם את ההלכה של החובה "לספר ביציאת מצרים".

בפתיחה להלכות חמץ ומצה מונה הרמב"ם כדרכו את המצוות הכלולות בהלכות אלו, וכותב בכלל המצוות את המצוה: "לספר ביציאת מצרים באותו הלילה".

להלן — בפ"ז מה' חמץ ומצה הלכה א' כותב הרמב"ם: "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות, שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה-עשר בניסן. שנאמר: **"זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים"**, כמו שנאמר: **"זכור את יום השבת לקדשו"** — ומנין שבלייל חמשה-עשר, ת"ל: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה — בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך", — ומוסיף הרמב"ם: "ואע"פ שאין לו בן — אפילו חכמים גדולים, חייבים לספר ביציאת מצרים, וכל המאריך בדברים שארעו ושהיו, הרי זה משובח".

עוד מוסיף הרמב"ם שם, הלכה ב': "מצוה להודיע לבנים, ואפילו לא שאלו – שנאמר: והגדת לבנך – לפי דעתו של בן אביו מלמדו וכו'. הכל לפי דעתו של בן".

מדברי הרמב"ם כאן, כמו מדבריו שהבאנו מס' המצוות, למדנו כמה יסודות, המתבהרים בייחוד מתוך עיון בשינויים בלשונות שבדברים שלפנינו. יש הבדלים דקים בין לשון הרמב"ם במשנה תורה, לבין לשונו שבס' המצוות, שמתוכם יש ללמוד הרבה, וצריך לעיין בהם, כדי שמתוך עיון וברור הדברים משני המקורות, נלמד כמה יסודות:

סיפור יציאת מצרים, קשור בנושא הזכירה והמצוה, להוציאה מן הכח אל הפועל באמירה, בפה. צו זה של זכירה והוצאה בפה, חיובו כל השנה – אך הוא מקבל אופי אחר ומשמעות אחרת, בליל ט"ו בניסן הוא ליל יציאת מצרים. כמו שבענין השבת: בעצם, יש מצוה לזכור את השבת תמיד (וידוע, שרבותינו המקובלים, ציוו לומר שש זכירות בכל יום אחת מהן היא הזכירה של שבת), אך קידוש היום הכולל זכירה, עיקר מצותו הוא בזמנו, – בליל-שבת. כך, ב"זכירת יציאת מצרים", היא חלה תמיד, אך עיקר מצותה בליל ראשון של פסח הוא ליל ט"ו בניסן.

כדי להסביר את הדברים, שכבר הזכרנום לעיל בפתיחת קונטרס זה, אולי אפשר לומר הסבר יסודי כללי, שהוא היסוד לענין זה וצריך התעמקות מרובה להבינו.

יש מצוות שחובתן תמיד – אבל כיון שעשאן פעם אחת בשנה – יצא. בכל זאת, אם הוא חוזר עליהן עוד הפעם ועוד הפעם, עדיין מקיים הוא מצוה. למשל: דין זכירת-עמלק שמצותה כל השנה, אך כיון שקראה או שמעה ברבים, פעם אחת בשנה, יצא ידי חובתו (שבת פ' זכור). כך בענין זכירת יציאת-מצרים – יש דין חיוב כל השנה והוא בא לידי ביטוי: באמירה בפה בזמן ברכות ק"ש וקריאתה – ואף יש דין מיוחד של זכירה, ע"י סיפור ביציאת מצרים בזמנה – הוא ליל ט"ו בניסן, שזה עיקר חובתו של דין הזכירה והסיפור. כל המקיים חובה זו, במשך כל השנה כולה עושה מצוה – אך המצוה בשלמותה, חלה באמת בליל ט"ו בניסן, שהוא זמנה המיוחד.

אמנם בזכירת יציאת מצרים, שבלייל חג הפסח, נוסף ענין הסיפור לאחרים ונוסף ענין ההגדה לבנים, שהוא גלוי מיוחד שגלתה לנו התורה. סיפור והגדה – צריכים לבוא בצורה של דיאלוג, של שאלה ותשובה, בין אדם לבניו, בינו לבין ביתו, ואפילו בינו לבין הוריו-מולידיו, ואפילו: בינו לבין עצמו. זוהי מצוה מיוחדת נוספת לליל חג הפסח. כמו שצותה תורה: ביום ההוא. לכאורה, זוהי אותה מצוה של זכירה וסיפור ביציאת-מצרים, אך זוהי מצוה בעלת מימד חדש, מימד הדו-שיח שבין אבות לבנים, שבין איש לביתו, ואפילו בינו לבין עצמו. זוהי מצוה מיוחדת לליל חג הפסח, כמו שצותה תורה: ביום ההוא. (ועיין משע"ז בצל"ח סוף פ"ק דברכות ולהלן עוד נברר).

המיוחד שבלייל הפסח, שהזכירה איננה זכירה סתם, לזכור ולא לשכוח. המצוות המתלוות אליה: המצוות והמרור, ד' כוסות, הסבה וכל סדר ליל הפסח, מכוונת ליצור מחדש את תחושתה העמוקה של החוויה של יציאת-מצרים ולהרגיש בכל עמקה ובכל משמעותה

מצוות ליל הפסח

שא

את החרות של בן-ישראל, שיצא מעבדות לחרות ומשעבוד לגאולה, ומוכן לקבלת עול מלכות-שמים.

אכן, צריכה עדיין עיון מיוחד לשונו של רבינו הרמב"ם – ביחוד מה שכתב בהשוואת דין **זכירת-הפסח**, לדין **זכירת השבת**, וכן צריך עוד להבהיר את מהותה של **הגדרת** הלשונות של **זכירה** לחוד ושל **הגדה** לחוד. מה בא ללמדנו תואר זה של "ההגדה", שאת זה מיחס הרמב"ם עצמו בלשונו, לאותו חלק מן ההגדה, המובא בלשון המשנה במס' פסחים, פי ערבי-פסחים.

בהלכות חמץ ומצה – פי"ז, שם מביא הרמב"ם לשון ההגדה, ע"פ המשנה שבמס' פסחים קטז, כדלהלן: "בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכו'", – (ומסיים הרמב"ם): "ועל דבר זה ציווה הקב"ה בתורה: וזכרת כי עבד היית וכו'". הרי: שענין הזכירה הזאת, ליצור את הרגשת האדם המספר ועושה ככל הסדר הזה וזה עיקר המצוה.

לעומת זאת בהלכה קודמת, כשמביא הרמב"ם להלכה את דבריו הידועים של רבן גמליאל: "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו וכו'", מסיים הרמב"ם: "ודברים אלו כולן נקראים **הגדה**".

ההבחנה היא איפוא: בליל חג הפסח בנוסף על הזכירה, יש סיפור, יש דיבור ויש הגדה. ה**סיפור** עיקר ענינו ועיקר מצוותו היא: להביא את האדם נוסף על הזכירה שבלב, לידי ה**רגשה פנימית של חרות**. הדיבור לא בא, אלא כדי ליצור ולחזק ולהעמיק את ההרגשה הפנימית הזאת של ה**חרות**. לעומת זאת: ענין ה**הגדה** באה לשם העברת המסר לזולת – לבנים, לבני הבית, לאורחים המסבים לשולחן וכדומה.

אמנם, אין אלו מצוות נפרדות: ה**סיפור**, ה**דיבור וההגדה**, אלא – **שני צדדים של אותה מטבע, הזכרון** – **סיפור**, המביא לידי ביטוי עצמי את חויית החרות של המספר, **ע"י הדיבור וההגדה**, המעבירה את המורשה של מסורת החרות מדור לדור, מגדולים לקטנים, מזקנים לצעירים, מיחיד אל רבים ומרבים אל יחיד.

דבריו של הגאון ר' חיים הלוי סולובייצ'יק, המובאים בהגדת מבית הלוי (בריסק), ע"י הרב גערליץ, מובנים כעת באור חדש. הגר"ח מחלק בין המצוה של זכירת יציאת מצרים בכל לילה ובין מה ש"שנתוסף" בליל פסח, במצות **סיפור יצי"מ**, שאין בזכירה של כל השנה אלא שלשה חלקים:

(א) לקיים מצות זכירה א"צ, אלא להזכיר לעצמו. אבל בסיפור יציאת מצרים, צריך לספר לאחר דרך שו"ת כדכתיב: "והיה כי ישאלך בנך וגוי ואמרת אליו" וכדכתיב: "והגדת לבנך". ובהגדה הבן שואל והאב משיב. וההלכה היא: שאפילו אם הוא אחד לבדו, צריך לשאול לעצמו ולומר: "עבדים היינו", כדרך סיפור לאחר.

(ב) ב**סיפור** צריך המספר להתחיל בגנות ולסיים בשבח ולקיים מצות זכירה, סגי בזכירת יצי"מ לחוד.

ג) מצוה לספר **טעמי-המצוות** של אותו הלילה, כמו שאמר ר"ג: "כל שלא אמר ג' דברים וכו'". פסח על שום מה וג' ענינים אלו מפורשים בהרמב"ם, (והוא מביא בהלכות פ"ז ה"א, ב', ג', ד', ה' – וסיום דברי הרמב"ם שהזכרנו לעיל: ודברים אלו כולן נקראין הגדה) וכו'. "חזינן להדיא, שכל ג' חילוקין הללו כולן נקראים **הגדה**, ונכללין בהמצוה של והגדת לבנדך, בהמצוה של סיפור – וכיון שמצוות צריכות כוונה, צריכים לכוון לצאת המצוה בג' דברים".

הרי שגם לפי שיטת הגר"ח, מצוה אחת לפנינו בליל פסח – הנכללת בסיפור והגדה ואמירה בלשון של שו"ת, בהטעמה ובהעמקה – דבר דבור על אפניו, וכך נעשית המצוה בשלמותה.

על פי זה יוצא: שהמצוה שבכל יום היא הזכירה לבד. והמצוה של יו"ט הראשון של פסח "ביום ההוא", היא הזכירה שמתוספים עליה הסיפור וההגדה, בלשון ובצורה שקבעו חכמים.

* *

ראויה אם כן איפוא, לעיון מיוחד ההלכה, שגם אותה מביא הרמב"ם שם: "וכל המאריך בדברים שארעו והיו הרי זה משובח". מלשון הרמב"ם המבוסס על דברי חכמים, שאנו קוראים בנוסח ההגדה – משמע, שמדובר על הארכה בליל-הפסח דוקא, וכן משתמעת לשונו בס' המצוות שהזכרנו לעיל. אמנם, מנוסח ההגדה עצמו, לא ברור אם הכוונה דוקא **לפסח אולכלל-השנה**.

רבינו דוד אבודרהם מדגיש (בספרו – על סדר ההגדה ופרושה): "כל **המרבה** לספר, ולא גרסינן כל **המספר**, דכיון שמצוה היא לא אמרינן **משובח** אלא **מחוייב** – אבל להא דגרסינן כל **המרבה** ניחא, והכי קאמר: מצוה עלינו לספר, אפילו בדיבור בעלמא, שידבר מענין **יציאת-מצרים** יצא ידי חובתו – וכל המרבה לספר הרי זה משובח, ואנו מביאים ראיה, ממעשה דר' אלעזר בן עזריה וחכמי הדור, שהיו מסובין בבני ברק וכו', כל אותו הלילה".

על עצם הבאתם בסמיכות לכאן בהגדה, דבריו של ר' אלעזר בן עזריה: "הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות (הכוונה לפרשת יציאת), עד שדרשה בן-זומא וכו', כל ימי חיך וכו'" – מיד אחרי המעשה של הסיפור כל הלילה בבני-ברק, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: הגיע זמן קריאת-שמע של שחרית – כבר עמדו רבותינו. הגאון בעל בית-הלוי הפליג באריכות לבאר, מדוע מובא בכלל ענין זה בהגדה של פסח והרי הוא עוסק בכל השנה – **ולכאורה: שני דינים הם**. (ראה בפרושו על התורה פ' בא ובהגדת בריסק – מ"ש בענין זה וקושר עם מחלוקת ראבי"ע ור' עקיבא, אם אכילת הפסח עד חצות או עד עלות עמוד השחר וחקירתו הנפלאה מתי עיקר הנס? **בלילה**, שניתנה להם רשות לצאת בו, או בעצם היום שבו יצאו בפועל עיי"ש ואכמ"ל).

מצוות ליל הפסח

שג

אכן, ענין יסודי כזה של זכר יציאת מצרים, שכל התורה כולה בנויה עליו וכל חגי ישראל סמוכים עליו – יש בכללו מצוות רבות, אך הן כפרטים היוצאים מתוך הכלל או כענפים היונקים מן הגזע. לכן הזכירה והאמירה בכל השנה, והזכירה והסיפור והדיבור וההגדה שבליל פסח, נראה לעניות דעתנו שהן: **שתי מצוות אבל ענין אחד – זכירת יציאת מצרים**. מדברי ר' אלעזר בן עזריה לגבי הזכרת יציאת מצרים כל השנה ברור, שמצוות זכירת יציאת מצרים ואמירתה בפה, נוהגים כל השנה כולה. מוכרחים לומר, שהחידוש בליל הפסח הוא דוקא הריבוי וההארכה בדיבור וסיפור והגדה, שזה הכרחי לצורך חינוך והעברת המורשת מדור לדור ומאבות לבנים. זאת ועוד, כמו שאמרנו כבר: ריבוי זה ועשית כל מצוות ליל הסדר, מביאים באמת להרגשה מחודשת של יציאה מעבדות לחרות, בשעה שיש פסח, מצה ומרור מונחים לפניך.

אמנם, ראיתי להגאון הרב מנחם מנדל כשר זצ"ל, בהגדה שלמה שלו שמביא: **"וכל המרבה לספר – בכל שעה, אפי' לא בליל פסח הרי זה משובח, וכל שכן בלילה הזה"**, וציין כמקור לדבריו את התשב"ץ בפרושו להגדה (מאמר אפיקומן, ולהרשב"ץ ביבין-שמועה), שהוסיף: **"כך שמעתי"**.

גם אם נקבל דעה זו, עדיין יש לחלק חילוק יסודי, בין כל-השנה לבין חג הפסח. אולי אפשר לומר, שלפנינו ענין של: **כמות ואיכות**. רבוי דברים כמותי בענין זה של מצוות זכירת יציאת מצרים, הוא רצוי ומשובח גם בכל השנה, אך יש לפעמים שריבוי הכמות כשמתווספים אליו גורמים נוספים, מביא לשינוי **איכות** – "כמות ההופכת לאיכות", וזה מה שקורה בסיפור יציאת מצרים, בליל הסדר, על כל משפטו ותורתו.

נוסיף, נחזור ונסכם:

עצם מצוות זכירת יציאת מצרים מצוותו כל השנה. מכאן חובת אמירתה בק"ש וברכותיה שחרית וערבית – וזו עושה אותה אז למצוה מיוחדת. נוסף על כך ענין הזכרתה בקידוש של שבת ומועד, ע"פ דברי ר' אחא בר-יעקב בפסחים שם – שזה נלמד מלשון תורה של זכירה בשבת ו**ביציאת מצרים** (פסחים קי"ז, ב.). על זה סמך הרמב"ם כאן, כשכתב את **משואת** הזכירה שבשבת ושבפסח.

בכל זאת: יש דין מיוחד בסיפור זה ובאמירת לשונות מיוחדים דוקא בליל הפסח, בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך.

כך גם ענין: הריבוי וההארכה. כפי שהזכרנו, לדעת כמה מרבנותינו הראשונים, זו מצוה משובחת כל השנה וכל שכן בליל חג הפסח. אמנם רבנו הרמב"ם שיטתו היא: שמצוות הריבוי וההארכה בסיפור, מיוחדת דוקא לליל ט"ו בניסן ולא הזכיר מצוה כזו בסיפור שבכל השנה. אך גם הרמב"ם מודה, שגם הגדה בעלמא, ע"י דיבור והזכרת הלשונות: פסח, מצה ומרור, כבר יוצאים בה ידי חובה, וענין ההארכה והריבוי, הרי זה הידור-מצוה והליכה בדרכם של חכמי הדור התנאים האלקיים זיע"א.

יסוד זה מסייע להבנתה של שאלה סבוכה, שכבר הזכרנו לעיל ונחזור ונבררה להלן: למה לא מברכים על ההגדה, דהיינו: על קיום מצות הסיפור ביציאת מצרים בליל הפסח, ברכה מיוחדת "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על ההגדה".

רבינו המאירי בספרו בית הבחירה על מסכת ברכות (יב, ב) כותב: "והזכרת יציאת מצרים בליל הפסח בהגדה, יש מי שמזהיר שלא לברך עליה לפניו ואע"פ שיש ברכה לאחריה ("אשר גאלנו וגאל את אבותינו וכו'"), שהרי אפשר לו לסמוך על אמת-ואמונה, שכבר ברך וחתם בה "גאל-ישראל". המאירי שם מוסיף: "ואע"פ שאין הטעם ברור – מ"מ המנהג כך הוא – אלא שיש חולקים ומברכים". באותו הדף שם עוסק רבינו המאירי בשאלה: "למה אין אנו מברכים: אשר קדשנו במצוותיו וצונו להזכיר את יציאת מצרים, וכן לק"ש וכן להתפלל" – ומשיב רבנו המאירי: "ואיני רואה מקום לשאלה זו, שהרי ק"ש נתקנו לה ברכות, שראוי לפטור ברכה זו – ויצ"מ ותפילה הן ברכות גמורות לעצמן".

הרי, גם לדעת רבינו המאירי עדיין צריך ליתן טעם, מדוע לא תקנו חכמים ברכה על אמירת והגדת הסיפור ביציאת מצרים **בליל-הפסח**? תרוצו לכאורה מתאים רק לגבי כל השנה, שיוצאים ידי חובה **בברכות ק"ש ותפילה**, לכאורה עדיין הדבר צריך עיון גדול. ברכות ק"ש כברכות התפילה הן **ברכות השבח וההודאה**, והשואלים הרי שאלו: למה אין מברכים ברכת המצוות עובר לעשייתן – ומה תשובה יש כאן, שאומרים ברכות ק"ש ותפילה כשבח והודיה – לשאלה זו על ברכת המצוות. זוהי לכאורה שאלה טובה לגבי כל השנה, ובודאי שאלה מיוחדת לגבי ליל חג הפסח.

לפני שנחזור ונציע שיטתנו המחודשת שכבר הבאנו לעיל, לעני"ד – ליישב גם את הענין, שלא מברכים כל ימות-השנה על הזכרת יציאת-מצרים וגם את הענין, שלא מברכים על הסיפור וההגדה של ליל-הפסח – נחזור ונזכיר שיטותיהם של כמה מרבתינו הראשונים, שעמדו על שאלה זו, מדוע לא מברכים על הסיפור ביציאת מצרים?

רבינו ירוחם (נתיב חמישי, חלק ד') בשם רבינו פרץ משיב: "**לפי שכבר אמרו בקידוש זכר ליציאת מצרים**" (גם על דברים אלו יש לתמוה ולהשיב: שזכירה זו בקידוש באה, אגב מצות זכירת השבת בברכת קידוש היום, ואיך תחשב במקום ברכת המצוות, ביחוד לגבי המצוה המיוחדת של סיפור והגדה שבליל חג הפסח).

בשו"ת הרא"ש כלל כד, אות ב משיב: "הרבה דברים צוה הקב"ה לעשות זכר ליציאת מצרים כגון: הפרשת בכורות, וכל המועדים, שאין צריך להזכיר וכו', אלא שצוה הקב"ה לעשות המעשה, ומתוך כך אנו זוכרים יציאת מצרים, ולא דוקא הגדה בפה, אלא: אם ישאל, מפרשין לו, וזהו ההגדה לבד שזוכרים יציאת מצרים". דברי רבנו הרא"ש צריכים ברור ועיון רב – ולכאורה הם נגד דברי חז"ל, "אפילו בינו לבין עצמו" וכו'. ואולי כוונתו: שעיקר המצוה היא **הזכירה** וכמו שמעשים אחרים שצותה התורה, טעמם הוא שיביאו את האדם מישראל **לידי זכירה** – כך גם מעשה ההגדה עצמו – ומאחר שלא **המעשה עצמו** הוא המצוה העיקרית, אלא מה שהוא מביא לידי **מחשבה** בלבו ודעתו של אדם – זה העיקר, **ועל דברים שבלב אין מברכין** וצ"ע בדבר.

מצוות ליל הפסח

שה

הדברים מפורטים יותר בשו"ת בשמים רא"ש סי' קצו הנ"ל המיוחס לרא"ש (שכפי הנראה איננו ממנו כלל, כפי שידוע אצל החוקרים): "לא יעלה על הדעת לברך על הברכות והתשבחות, כמו שאין מברכין: אשר קדשנו במצוותיו וצונו על ברכת המזון וכו'". עוד כותב שם בעל בשמים רא"ש, אחרי שכתב את הדברים, הרגיש כפי הנראה בעצמו שהשיב תשובה שאינה מספקת, ומצרף את דיונו לשאלה: למה לא מברכים ברכת המצוות על מצות שתיית ד' כוסות וכו' ומסיים: "ולא ידעתי למה תקעת עצמך דוקא באלה השניים (הגדה וד' כוסות), כי באמת יש בעניי הקושי ממצוות רבות שאין מברכים עליהן, וכבר שאל זה הראב"ד זצ"ל – ולא נמצא בכל העניינים תרוץ מספיק".

באבודרהם שם, מביא את השאלה, למה לא מברכים על ההגדה, בשם הרי"ף או הריא"ף (ואולי צריך להיות ר"פ – דהיינו רבינו פרץ) ומתרחץ שבמה שאומר בקידוש "זכר ליציאת מצרים" כבר יצא! (ראה הערה לעיל). ועיין באבודרהם בסדר שחרית של חול שכתב הטעם: משום שאין לו קצבה מן התורה, שיש בידו להרבות או למעט.

בשבלי הלקט בשם רבי בנימין מתרחץ: שהברכה שבסוף "אשר גאלנו" היא ברכת ההגדה, שהרי יש בה הזכרת פסח, מצה ומרור וכו' עיי"ש (שבלי הלקט רי"ח).

לפני שנציע יסוד חדש בענין זה, נזכיר עוד כמה שאלות ששואלים רבותינו האחרונים בענין זה של ההגדה.

א) למה בענין סיפור ביציאת מצרים ההלכה היא, שמסתפקים ב"צחות לשון המספר" ולא תקנו לכך **מטבע לשון**, כשאר כל המצוות שבאמירה?

ב) למה הזכיר הרמב"ם בס' המצוות מצוה עשה קנו, את המקור ללימוד המצוה של הסיפור ב"יציאת מצרים" מ"והגדת לבנך" ואילו בס' משנה תורה שלו הזכיר את המקור, מלימוד בגז"ש או בנין אב, **מזכירת השבת**. כלשונו שם: "**זכור את היום הזה, אשר יצאתם ממצרים**" וכו' (עיי"ש עוד במנחת חינוך מצוה כ"א).

ג) נזכיר דברי בעל מנחת חינוך, שהתקשה לבאר על מה מבוססת דעת ס' החינוך מצוה כ"א, שנשים חייבות במצוה זו של סיפור ביציאת מצרים, למרות שהיא לגבי המצוה של ליל פסח – מצות עשה שהזמן גרמא – והלא לכאורה במי"ע של קריאת שמע, ששם נכללת הזכרת יציאת מצרים בכל יום, נשים פטורות, ובאר הטעם: שאף הן היו באותו הנס (שבזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים). עוד מובא במנחת חינוך ע"פ דעת התוספות בפסחים, ק"ט, ב', שהיא "דרבנן" והאריך להבדיל ענין אכילת מצה וד' כוסות, שמפורש בגמרא דידן שנשים חייבות מן התורה – וכן פרט אותו ההמב"ם בה' ע"ז, פ"ב הלכה ג' בכלל המי"ע שהזמן גרמא נשים חייבות: קידוש היום, ואכילת מצה ופסח ושמחה והקהל, ולא הזכיר הסיפור ביציאת מצרים שמן התורה נשים יתחייבו בה". עיי"ש בכל דבריו.

רבינו בעל השאגת אריה בדיני קרי"ש, סי' יב ברר בראיות, שגם כל השנה כולה נשים פטורות מזכירת י"מ, מפני שהזמן גרמא ולכאורה כ"ש מצוה זו שהיא פעם אחת בשנה. בעל מנחת חינוך הדגיש: שלכאורה הדבר תלוי בהשואה של הרמב"ם בחמץ ומצה, פרק

ז הלכה א ובספר המצוות שם. בין זכירת שבת וזכירת יציאת מצרים. לכן אולי, מאחר שנשים חייבות בקידוש של שבת: "דכל דאיתנהו בשמור איתנהו בזכור" – לכן הוא הדין כאן, אבל נשאר בצ"ע. שהרי כידוע השואה זו של הרמב"ם אינה נמצאת בגמ' לפנינו – לגבי פסח כלל. בפי ערבי-פסחים לגבי קידוש היום של שבת, נלמד הדבר מ"למען תזכור" ולא מ"זכור" – והדברים צריכים עיון, שבס' המצוות אמנם הזכיר הרמב"ם את הפסוק: "זכור את היום הזה" (שמות, יג, ג). כלומר: צוה לזכרו כמו שאמר: "זכור את יום השבת לקדשו" – ופרושו שהוא צווי, כמו שבשבת נאמר "לקדשו", כך כאן זו מצוה לזכרו בפה – אך אין זה המקור למצות הסיפור ביציאת מצרים – אם כך איך נלמד מכך החיוב לנשים? – דבריו אלו של בעל מנחת-חינוך, מביאים אותנו למסקנה: שכדי לישב כל הענין, צריכים לרדת לשורש המהותי, מצות הסיפור ביציאת מצרים – כפי שנברר להלן.

נזכיר עוד דברי הרמ"א או"ח סי' תע"ג, סעיף ו' שכותב: "שמצוה לומר את ההגדה בלשון שיבינו הנשים והקטנים" ובמשנה-ברורה שם סעיף קטן סג, סד, באר את הטעם: "שצריך שיבינו הילדים משום והגדת לבנך, והחובה שיבינו הנשים – משום שהן חייבות בסיפור יציאת מצרים". הרי: טעונה הסבר העובדה, שאין הגדה זו תפילה ככל תפילות-השנה ומצוה ככל מצוות האמירה – שאומרין אותם בלשון הקודש ויוצאים ידי חובה, אע"פ שלא מבינים.

לכל השאלות הללו מצטרפת השאלה היסודית שהזכרנו כבר: למה לא מנה הרמב"ם, מצוות זכירת יציאת מצרים בכל השנה ומנה רק את המצוה לספר בה בליל ט"ו בניסן – בתחילת הלילה, והרי ברור שכתב בעצמו להלכה: שמזכירין יציאת מצרים בקריאת שמע וברכותיה בכל יום שחרית וערבית ומדוע לא מנאה במצוה במנין המצוות שלו?

* *

לפני שנציע תשובה מספקת לכל השאלות הללו, נפנה את תשומת-הלב לדמיון המיוחד שיש בלשון הרמב"ם, בהלכותיו בענין סיפור יציאת מצרים, לבין מ"ש בהלכות תשובה – בנושא הוידוי וההארכה שבוידוי.

הרמב"ם בפרק א' מה' תשובה הלכה א כותב: "כל מצוות שבתורה וכו', כשיעשה תשובה חייב להתוודות וכו' ווידוי זה מצות עשה הוא וכו' וכל המרבה להתוודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח". ידוע, שרבים מגדולי רבותינו הראשונים והאחרונים התקשו לבאר, ונתנו טעמים הרבה לכך שהרמב"ם לא מונה את התשובה עצמה כמצות עשה, אלא רק את הוידוי. – כן התקשו המפרשים לבאר דבריו: "וכל המרבה להתוודות ומאריך וכו', הרי זה משובח" – ולקבוע את המקור לדברים הללו, שלכאורה הרי זה שלא כדעת הגמ' במסכת יומא על קושיתו הידועה של רב: "כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וכו' וכתוב: מכסה פשעיו לא יצליח" – שחילקה בין חטא מפורסם לשאינו מפורסם, או בין חטא שבין אדם למקום לבין אדם לחברו. הרמב"ם לא הביא בפרק א' מהלכות תשובה את החילוקים הללו ורק סתם: "וכל המרבה וכו'". רק להלן, בהלכות תשובה פ"ב הלכה ה' כתב: "ושבח גדול לשב שיתודה ברבים וכו', בד"א בעבירות שבין אדם לחברו, אבל עבירות שבין אדם למקום,

מצוות ליל הפסח

שז

אינו צריך לפרסם עצמו ועזות פנים היא לו אם גילם וכו" – וע"ז משיגו הראב"ד ומביא גם החילוק שבין עבירה מפורסמת ומגולה, שצריך לפרסם ברבים תשובתו ממנה – "הרי שלגבי וידוי, שבח הוא להאריך ולהתודות, ויש לחלק בין ברבים לביחיד, וכן בין עבירות מפורסמות, ושאינן מפורסמות". (דברים אלו בררנו בעז"ה במקום אחר והבאנום כאן משום ההקבלה לעניננו כדלהלן). – הרי: **התשובה והוידוי דומים לזכירה ולסיפור** – התשובה והזכירה בלב והוידוי, מקביל אל האמירה והסיפור – בפה, כמו שנראה להלן.

*

להלן, נשתדל להגדיר הגדרה מהותית את הדברים – הגדרה מהותית, שמתוכה יתבררו ויתלבנו ספקות הרבה, ותסתלקנה מאליהן כל השאלות שהזכרנו:

יש מצוות בתורה, שאינן רק מצוות פרטיות, המצוות על מעשה מסוים, או מחדל ממעשה אחר. יש מצוות שהן מצוות יסודיות ושרשיות, שהן הבסיס לכל התורה כולה ואע"פ שהן חובה גמורה על כל אדם מישראל, לא שייך למנותן בתורת מצוה מיוחדת, במנין התרי"ג מצוות. שהרי כל התרי"ג מצוות כלן תלויות בהן והן כלל לכל התורה כולה.

את הטעם שלא שייך למנות את המצוות הכלליות בתורת מצוה מיוחדת, באר רבנו הרמב"ם בהקדמת ספר המצוות בשרשים שלו שרש ד: "שאינן למנותן במנין המצוות – שהם צוים הנוגעים לכל התורה כולה". – כבר הבאנו במק"א בשם עטרת ראשנו, אאמו"ר הרב הקדוש הנזיר זצ"ל, ששמע מרבו מרן הרב הראי"ה הכהן קוק זצ"ל – רבם של כל ישראל – יסוד זה לגבי מצוות ישוב אי"י: שהרמב"ם לא מונה אותה כמצוה – מפני ששקולה כנגד כל המצוות והן תלויות בה. אאמו"ר זצ"ל הרחיב היריעה והחיל יסוד זה גם על ענין **התשובה**, שגם היא כלל לכל המצוות ובה: הוידוי, שזו מצוה פרטית – מעשית. יסוד דומה בארו כמה ממפרשי הרמב"ם, לגבי ענין המצוות באמונה בד' יתברך וידיעתו – **שהאמונה היא כלל כל המצוות כולן, ואילו הידיעה של מציאותו יתברך, היא מצוה פרטית יחודית ומעשית.**

זכירת יציאת מצרים – היא הבסיס היסודי והשורש לכל חיובינו במצוות התורה – כמו שכותב בעל החינוך: "כי הוא יסוד גדול ועמוד החזק בתורתנו ובאמונתנו, ועל-כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפילותינו "זכר ליציאת-מצרים", לפי שהוא לנו אות ומופת גמור כחידוש העולם וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא וכו', הרי זה משתק כל כופר בחידוש העולם ומקיים אמונה בידעת ד' יתברך, וכי השגחתו ויכולתו בכללים ובפרטים כולם".

הרי: **זכירת יציאת מצרים היא יסוד כל האמונה וכל התורה כולה, כמו שזכירת מעמד הר-סיני, היא יסוד לכל התורה כולה וכמו שתשובה היא יסוד לכל התורה כולה!** אלו מצוות שהצטוונו בהן, כדי שזכור את היסוד הזה של יציאת ארץ מצרים, ובכללן מצוות פרטיות הנובעות מן הכלל הזה. דהיינו המצוות הפרטיות, הנמנות במנין המצוות שהן בענין זה: **הסיפור בליל הפסח, הנחת תפילין, בכורות, ועוד** – אך הזכירה עצמה היא מצוה **כוללת!**

ריבוי והארכת הסיפור בענין יציאת מצרים, כמו ריבוי והארכת הסיפור בענין הוידוי והתשובה – הוא בא להעיד ולהפגין את חוזק **אמונת המספר** או **המתודה**. זוהי עדות על דבקותו בדי אלקיו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו. לכן נאמר על הוידוי וההגדה וההארכה בהם: הרי זה משובח! שזה חיזוק לעצם השייכות של המספר או המתודה לכלל ישראל, לתורת-ישראל, ולאלקי ישראל – וכל המאריך ומרבה לספר בכך – הרי זה משובח.

אבל: מצוה לחוד וברכה לחוד.

כשם שלענין המצוה חילקנו בין מצוה כללית, הכוללת כל מצוות התורה כגון: **יציאת מצרים וזכירתה**, לבין **המצוה הפרטית של הסיפור וההגדה** והקבלנו לכך את ענין **המצוה הכללית של התשובה** והחילוק בינה לבין **המצוה הפרטית של הוידוי**. כך לענין **הברכה** – נזדקק להקבלה זו שבין **התשובה והוידוי**, לבין **הזכירה והסיפור**.

כשם שלא מצאנו חובה לברך על הוידוי, כך אין מצוה לברך על הסיפור ביציאת מצרים. כשם שהוידוי בא כדי להביא את מעשה התשובה אל שלמותו ולהפיל את כל המחיצות המבדילות בין האדם לבוראו, עד שיגיע העובד לשיא ההתייחדות והדבקות במדרגה העליונה של תשובה מאהבה לדי יתברך, שהיא **התשובה שבלב** – כך: **הסיפור ביציאת מצרים** בא כדי להביא לידי שלמות את **מעשה הזכירה** של יציאת מצרים ולהביא לשיאה ולשלמותה את הרגשת החרות הפנימית של האדם מישראל, הממלאת כל חדרי לבו ונפשו – שהיא יסוד היסודות של כל התורה כולה, כמו שדרשו רבותינו: (אבות פ"ו, משנה ב) "והמכתב מכתב-אלקים הוא חרות על הלוחות (שמות, לב, טז), אל תקרי חרות אלא חרות, שאין לך בן-חורין אלא מי שעוסק בתורה".

בזמן הסיפור ביציאת מצרים בליל חג הפסח, מגיעה תחושת החרות הזו לשיאה. האדם רואה את עצמו "כאילו הוא יצא ממצרים" – וממילא חויה זו ממלאת אותו כולו פנימה והוא חייב ומוכרח לדבר על זה ולספר בענין זה – להאריך לשבח ולהודות לבוראו על יציאת מצרים.

בכך מתישבת גם תמיהה אחרת – תמיהתו המפורסמת של בעל הכתב-סופר: מדוע המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח – הלא ח"ו יוצא מזה, שכשמשבחים את הקב"ה כל-כך על נס גלוי, נראים הדברים כאילו הנהגת העולם הטבעית אינה בבחינת נס, והרי כך כידוע כותב הכתב סופר: "הלא נס הבריאה וההשגחה לכאורה גדול מנס חד-פעמי זה, שהוא נס יותר גדול, שקיים תדיר בכל רגע ואינה הוייה חד פעמית".

התשובה שאפשר אולי להשיב על דברי הכתב-סופר היא: ענין הסיפור וההגדה ביציאת מצרים, הוא לא רק ענין שבח והודיה על נס חד-פעמי. אדרבה ואדרבה, מדובר כאן בהויה נמשכת והולכת של השתייכות לכלל ישראל, היוצא מעבדות לחרות, עם עבדי ה'. – זה הרבה יותר מהודיה על נס. זוהי **הצהרת-אמונים** של כל אחד מישראל, **על שייכותו לאלקי ישראל, לתורת ישראל, לעם ישראל ולארץ-ישראל.**

מצוות ליל הפסח

שט

על פי זה תתישב גם קושינו הידועה של בעל אור-שמח, הגאון ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל, במשך-חכמה על התורה, בענין יציאת מצרים. המשך-חכמה שואל: מצד אחד כתוב: "כל האומר תהלה לדוד בכל יום, מובטח לו שהוא בן העולם הבא" (ברכות, ד') ומן הצד השני נאמר: "כל האומר הלל הגדול בכל יום, הרי זה מחרף ומגדף" (שבת, קיח) – מה ההבדל הגדול הזה, שבין "תהלה לדוד" ל"הלל הגדול"? לכאורה, הדברים צריכים הסבר רב! ר' מאיר שמחה מסביר שם: שתהלה לדוד זה על נסים טבעיים והלל הגדול על נסים גלויים שבהנהגה הנסית. (ראה מ"ש על זה אור ישראל והדרו מרן הרב זצ"ל בפרושו לסידור "עולת ראייה" - דברים עמוקים ואכמ"ל).

הסבר זה צריך עיון והבנה, כי הלא בהלל-הגדול, נזכר ענין יציאת מצרים ואנו מודים בתפילותינו לד' יתברך בכל יום מחדש – על יציאת מצרים ומדוע לא נאמר הלל הגדול?

ההסבר הוא: ריבוי הסיפור ביציאת מצרים והזכרתה בכל יום, אינו רק ענין של הודיה ושבח על הנס, שהיא מהותו של ההלל – שריבוי קשה ואסור לאמרו בכל יום – הזכרת יציאת מצרים בכל-יום, זהו שינון של יסוד האמונה בבחירת עם-ישראל וסגולתו: "אשר בא אלקים לקחת לו גוי מקרב גוי, במסות באותות ובמופתים". אין הדבר שייך כלל להבחנה בין נס לנס. שלא רק על הנס בתורת נס אנו משבחים, אלא: אנו מצהירים על שיכותנו לעם ישראל ואמונתנו בתורת-ישראל, המעידה על "סגולת-ישראל". כל אחד מעיד על עצמו ועל בני-ביתו ועל בניו אחריו, שהוא והם חלק מן הכלל הגדול הזה של כנסת ישראל, של בני-ישראל היוצאים ביד רמה, שעליהם נאמר: "ויאמינו בד' ובמשה עבדו".

לכן בענין זה: לא כך המטבע של הלשון שטבעו חכמים בברכות – קובע, אלא עצם הבאתו של האדם מישראל המספר ביציאת מצרים, להרגשת ההשתייכות לכלל ישראל ולתחושת חויית החרות – הפנימית – זהו מה שקובע לכן ענין אחר לגמרי לפנינו: מצוה אחרת הרבה יותר כללית – הרבה יותר ערכית, מאשר מצות ההודאה על נס במובנה הרגיל.

אמנם כן: צודק מאד מ"ש בהבנת דברי רבינו הרמב"ם, שבסי המצוות שבו הוא זן במצוה הפרטית של הסיפור וההגדה, הוא לומד זאת מ"והגדת לבנך" ובהלכות חמץ ומצה – שדן ביסוד הכללי של הסיפור, המהווה את המכשיר העצמי, המביא אל המספר את חויית הזכירה – שם הזכיר את הפסוק של: "למען תזכור כל ימי חיידך" שהרי, כמו שקוראים ק"ש פעמיים בכל יום, כדי לקבל עול מלכות שמים ועול מצוות, כך זוכרים את יציאת מצרים פעמיים בכל יום תמיד – כדי לקבל עלינו, עול ההשתייכות של ~~כלל~~ כלל ישראל ולאלקי ישראל.

*

מנקודת-מבט זו, יש לפנינו שתיים שהן אחת - הסיפור והזכירה, ההגדה והאמירה של אבות לבנים.

לכן: מאחר שאין כאן לפנינו רק מצוה פרטית מיוחדת של אמירת ההגדה, אלא, מצוה המשתלבת עם חובה תמידית של האדם מישראל – גבר כאשה – זו מצוה הקיימת ומוטלת על כל אחד ואחד מישראל, בכל עת ובכל שעה.

לא שייך לדבר־חובה ומצוה זו, לברך ברכת המצוות עובר לעשייתן. שהרי: **מושבע ועומד הוא מהר־סיני, מברך ועומד הוא למי שהברכות שלו.** אין כאן עשיה זמנית חד־פעמית וחוזרת. היא נמשכת בכל עת ובכל שעה אצל כל אחד מישראל. "מנשימה ראשונה ועד זיבולא בתרייתא". לכן, גם בזמן המיוחד לכך בליל חג הפסח, שהוא בא לזכור לספר ביציאת מצרים ולקיימה בתורת מצות זכירה עצמית מיוחדת – אנו מסתפקים בברכות השבח הכלליות: בקידוש של יום, ובברכת הגאולה שלאחריה ואין אנו מברכים בלשון: "אשר קדשנו במצוותיו וצונו על סיפור ביציאת מצרים".

לכן צריך סיפור זה להאמר: **בביאור ובלשון המובנת לקטנים ולגדולים.** שכמו שקטן היודע לדבר – אביו מלמדו "שמע־ישראל" – כך צריך קטן היודע לדבר, שילמדוהו את היסוד של: **"מי כעמד ישראל גוי אחד בארץ"**, שהוציא ד' מעבדות לחרות – וענין זה מיסודות האמונה הוא.

לכן חייבות בכך הנשים כגברים. – שמצד יסודות האמונה, אין שום חילוק כלל ביניהם! אין בינם לבין האנשים והנשים הבדל כלל – כולם בני ישראל ונכללים בקהל עדת־ישראל. זכירת יציאת מצרים אינה כלל "מצות־עשה שהזמן גרמא". זכירה זו היא חובתו של כל אחד מישראל, **זכר ונקבה, גדול וקטן** (שהגיע לחינוך), במשך כל ימות השנה – לילה ויום.

באה התורה ולימדה אותנו, להביא מצוה זו במיוחד לידי ביטוי זמני, בלילה המיוחד לכך ומסוגל לכך, עיי "הגדה לבן" ו"סיפור ברבים" ו"אמירת ההגדה" ועשית כל סדר ליל חג הפסח ככל מצוותו וחוקתו.

*

בכך אפשר ליישב במקצת, את תמיהת רבותינו הגאונים הראשונים והאחרונים: מדוע לא מברכים ברכת "שעשה נסים" על יציאת מצרים. שיטת סידור רב עמרם גאון, בשם ראש־הישיבה היא: הואיל וצריך לומר בהגדה: "למי שעשה לנו את כל הנסים האלה וכו'" ושם צריך לומר ולהזכיר: שעבד ועבדות ונס וגאולה ולכן אינו צריך לאמרה כאן בתחילת ההגדה. (תרוץ זה מובא בס' המנהיג, באו"ז, בס' האורה ועוד). גדולי רבותינו האחרונים (המהרי"ל בשם מהר"י סגל), דנו בענין ותרצו: משום דזו מצוה הכתובה בתורה היא, ואין מברכים "שעשה נסים" אלא על מצוה דרבנן, ועוד (עיי"ש ודו"ק).

והנה: לפי שטתנו אפשר לישב גם את זה: **שאמירת קידוש של פסח והגדה של פסח ואפילו, הלל של פסח – היא הרבה יותר מאשר הודיה על נס!** זה בגדר קבלת עול יהדות ושייכות לכלל־ישראל, שמעיד על אמונתו בד' יתברך – בדברה הראשונה של עשרת הדברות: "אנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ־מצרים מבית־עבדים!" נס הישועה וההצלה, הוא רק שלב ראשוני בכל התהליך הזה. **השבח וההודיה לו:** "המוציא אותנו ממצרים, וקרע לנו את ים־סוף, והעמידנו לפני הר־סיני, כדי לקבל עלינו את התורה ובנה לנו את המשכן והכניסנו לארץ־ישראל ובנה לנו את בית הבחירה". **כלל גדול זה, מכיל בתוכו גם את ההודאה על הנס, אך עיקרו: ענין הבחירה והגאולה, היחוד והיעוד של כנסת ישראל.**

מצוות ליל הפסח

שיא

על זה לא שייך לברך ברכה מיוחדת. שהתורה עצמה כבר חייבה אותו במצוות התלויות, שעליהן מברך בליל פסח, כגון: אכילת הפסח והמצות, – זכר לנס על כך מברכים. אך, על הכלל של כל המצוות כולן, שהן זכר ליציאת מצרים, כמו שהשבת שקולה כנגד כל המצוות כולן, היא זכר ליציאת מצרים – על כך לא מברכים: לזכור את השבת, או לעשות את השבת וכן לא מברכים לזכור את יציאת מצרים או לעשות את יציאת מצרים – וכשם שמברכים בשבת וכוללים אותה בברכת קידוש היום, כך בפסח מזכירים אותה הזכרה כוללת.

יסוד זה מתרץ כל תמיהותינו, בענין שיטת הרמב"ם בס' המצוות ובמשנה תורה, וכן בענין הברכות, הוא מברך על מצוות פרטיות, אבל לא על המצוה הכוללת, שעליה רק מודים ומברכים בדברי שבח ותודה, וכן אנו עושים עד היום במצות סיפור יציאת מצרים. זכירתה כל השנה ואמירתה על הסדר בליל הפסח – שתיים שהן אחת הן: כשבת וכתשובה וכמעמד הר-סיני.

נמצינו למדים: הזכירה, האמירה, ההגדה והסיפור ביציאת מצרים, שלבים שלבים הם בשלמות הסולם, המקשר את כנסת ישראל עם אלקי-ישראל, בעשיית סדר ליל חג הפסח כהלכתו, ככל מצוותו וחוקתו, הכוללת אמירת ההגדה ועשיית כל המצוות שמדאורייתא ושמדרבנן בליל קדוש זה – מדבקת באהבה את כנסת ישראל עם אבינו שבשמים.